

Fale Alea 'o Tonga

KO E MINITI 'O E

FEME'A'AKI

'A E HOU'EIKIMĒMIPA

'O E

FALE ALEA 'O TONGA

FIKA	22
'Aho	Pulelulu, 27 Mā'asi 2019

Fai 'i Nuku'alofa

HOU'EIKI MĒMIPA 'O E FALE ALEA

'Eiki Sea e Fale Alea

Lord Fakafanua
Ha'apai

'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 2, Vahefonua

Hou'eiki Minisitā Kapineta

'Eiki Palēmia

'Eiki Tokoni Palēmia

'Eiki Minisitā Fonua, Ngaahi Koloa Fakaenatula

'Eiki Minisitā Pa'anga & Palani Fakafonua

Eiki Minisitā Fēfakatau'aki, Konisiuma, Fakatupu Koloa,

'Ilo Fo'ou & Ngāue 'a e Kakai

'Eiki Minisitā Polisi & Tāmata Afi, Tānaki Pa'anga & Kasitomu

'Eiki Minisitā Lao & Pilīsone

'Eiki Minisita Toutai

'Eiki Minisitā ki he Fakamatala 'Ea, Ma'u'anga Ivi &

Ma'u'anga Fakamatala

'Eiki Minisitā Mo'ui

'Eiki Minisita Ako & Ako Ngāue

'Eiki Minisita Ngoue

Samuela 'Akilisi Pōhiva

Sēmisi Lafu Sika

Lord Ma'afu Tukui'aulahi

Dr. Pohiva Tu'i'onetoa

Dr. Tu'i Uata

Māteni Tapueluelu

Sione Vuna Fa'otusia

Sēmisi Taulangi Fakahau

Poasi Mataele Tei

Dr. Saia Ma'u Piukala

Penisimani 'Epenisa Fifita

Losaline Mā'asi

Hou'eiki Fakafofonga Nōpele

Lord Tu'ivakanō

Lord Ma'afu

Lord Vaha'i

Lord Tu'ilakepa

Lord Tu'i'afitu

Lord Tu'iha'angana

Lord Nuku

Lord Fusitu'a

'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 1 Tongatapu.

'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 2, Tongatapu

'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 3 Tongatapu

'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 1 Vava'u.

'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 2 Vava'u.

'Eiki Fakafofonga Nōpele Fika 1 Ha'apai

'Eiki Fakafofonga Nōpele 'Eua

'Eiki Fakafofonga Nōpele Ongō Niua

Kau Fakafofonga Kakai

Fakafofonga Kakai 3, Tongatapu

Fakafofonga Fika 11, 'Eua

Fakafofonga Fika 12, Ha'apai

Fakafofonga Fika 13, Ha'apai

Fakafofonga Fika 15, Vava'u

Fakafofonga Fika 16, Vava'u

Fakafofonga Kakai 17, Ongō Niua

Siaosi Sovaleni

Tevita Lavemaau

Mo'ale Finau

Veivosa Taka

Sāmiu Kuita Vaipulu

'Akosita Lavulavu

Vātau Hui

**‘ASENITA FAKAANGAANGA FIKA 22/2019
FAKATAHA ‘A E FALE ALEA ‘O TONGA**

‘Aho: Pulelulu 27 Ma’asi, 2019

Taimi: 10.00 am

Fika 01	:	Lotu
Fika 02	:	Ui ‘o e Hou’eiki Memipa ‘o e Fale Alea
Fika 03	:	Me‘a ‘a e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea
Fika 04	:	KOMITI KAKATO: 4.1 Tohi Tangi Fika 2/2019
Fika 05	:	Ngaahi Me‘a Makehe
Fika 06	:	Kelesi

Fakahokohoko e peesi

Fale Alea ‘o Tonga.....	6
Lotu	6
Ui ‘o e Fale.....	6
Poaki.....	6
Me’a ‘Eiki Tokoni Sea	6
Liliu ‘o Kōmiti Kakato.....	7
Me’a e Sea.....	7
Me’a Palēmia fekau’aki mo e femahino’aki na’a ne fai mo e kolisi tutuku he 2016.....	8
Tui Palēmia mahu’inga ke alea ngaahi sino ‘e tolu fekau’aki mo e lisi e soka	9
Kole fakamolemole Palēmia ki he Kolisi Tutuku ‘Atele & tui fakafoki fānau ki he ako nofoma’u	9
Fale’i Palēmia Minisita Ako ke alea mo e kau ako tutuku he ‘isiu ko eni tohi tangi	10
Fehu’ia pē ‘e ‘i ai ha fokotu’u ‘e fai atu Pule’anga ki he alea fakahoko	10
Tali Palēmia ki he tokanga ki ha fokotu’u mei he Pule’anga fekau’aki mo e lisi.....	11
Mālie’ia feme’a’aki e Fale he ‘isiu ki he lisi kekekele ‘Atele	11
Poupou ki he fokotu’u Palēmia & pea ke tali ke ‘oatu poupou Fale Alea ki he Kolisi Tutuku	12
Tokanga na’e ‘ikai ke lisi ‘e ‘api ko ‘Atele.....	13
Pālōti’i tali ke fakafoki Tohi Tangi ki he Pule’anga nau fengau’e’aki fakataha ki ai mo e kolisi tutuku.....	16
Liliu ‘o Fale Alea	16
Lipooti Sea Kōmiti Kakato ki he ngāue kuo lava he Kōmiti Kakato.....	16
Pālōti’i ‘o tali fokotu’u fekau’aki mo e fakafoki ki he Pule’anga e tohi tangi.....	16
Fakamālō’ia Palēmia hono tali mai Tu’i ‘a e ngaahi tohi tangi na’e fai atu ki ai	17
Fakahā ‘oku te’eki aofangatuku Tu’i ki hono veteki Fale Alea.....	18
Taukave Palēmia ‘ikai tali Tu’i Tohi Tangi ke veteki Fale Alea	18
Mafai Tu’i mei Sanuali ki Tīsema ke veteki Fale & kei fakaongoongo pē ki ha’ane tu’utu’uni	18
Taukave Palēmia ‘osi ha pē he folofola Tu’i ‘ikai veteki Fale Alea.....	19
Te’eki aofangatuku Tu’i he ‘oku kei fakaongoongo e Fale Alea ki ha’ane tu’utu’uni	19
Fokotu’u Palēmia ke fakatonutonu e Lao	19
Toki faitu’utu’uni Tu’i ki hano veteki Fale Alea ‘i he maau ngaahi ngāue ki he ngaahi tukuaki’i Kapineti.....	20

Tokanga ki hono tokoni'i ngaahi kautaha sipoti he teu atu ki he Sipoti 'i Ha'amoia	21
Kole ke tukumai ha pa'anga mei he Pule'anga ke fakalelei'i hala pule'anga.....	22
Fokotu'u teuteu'i fānau fakalotofonua ke kau he timi 'akapulu ki he fe'auhi Ipu 'a māmani..	23
Tali Pule'anga lele pē polokalama hono teuteu'i fānau 'akapulu	23
Fakatangi ke fakalelei'i ā pilisone Sainai 'i 'Eua.....	24
Tali Pule'anga 'ikai ha pa'anga ke fakalelei'i 'aki ngaahi hala	24
Taukave Pule'anga 'oku nau tokanga ki he sipoti.....	25
Silini 'ave mei he Kōmiti Liiki 'alu fakahangatonu pē ia ki he fānau	27
Tui Palēmia ta'emaau ngāue ngaahi kautaha sipoti ka 'oku taumu'a ke fakalelei'i	27
Fakahā Pule'anga 'i ai palopalema he ngāue ngaahi kautaha sipoti	30
Tui Pule'anga mahu'inga ke fakalelei'i ngāue ngaahi kautaha sipoti.....	30
Tali Pule'anga fakahala'i fika 'oku 'ohake 'Eua 11 fekau'aki mo e pa'anga levi.....	30
Taukave 'Eua 11 'ene tui tonu ke 'i he 15 miliona lahi pa'anga tānaki he levi.....	31
Taukave Pule'anga tonu ke 'oua fai e fakafuofua ki he pa'anga tānaki levi	31
Kole ke 'omai Pule'anga ki Fale Alea fakamatala fakaikiiki ki he lahi e pa'anga tānaki he levi	31
Kole ha pa'anga mei he Pule'anga ke fakaa'u 'aki fatongia ki he ngaahi hala Niuafu'ou	34
Fokotu'u ke tali tukuange mai pa'anga ngāue vāhenga Niuafu'ou ki he Fakafofongá.....	34
Tokanga ki he 'ikai ma'u vahe kau faingata'a'ia.....	35
Fokotu'u ke to'o 'Ateni Seniale ko e mēmipa tu'uma'u mei he Kōmiti Lao 'a e Fale Alea	36
Ta'efiemālie tuai e ngāue 'a e Kōmiti Lao.....	37
Fakamahino 'osi fokotu'u pea tali 'i Fale Alea mēmipa tu'uma'u 'Ateni Seniale	37
Fakamahino 'uhinga mēmipa tu'uma'u 'Atita Seniale he Kōmiti Pa'anga	37
Taukave'i ke kei mēmipa tu'uma'u pē 'Ateni Seniale he Kōmiti Lao 'a e Fale Alea	38
Kole fakama'ala'ala founa ngāue Fale Alea fekau'aki mo e leave	38
Kole Pule'anga tukumai ke fai ha sio ki he ngaahi kole tanu hala.....	39
Kole ke fakalelei'i konga hala 'i Neiafu, Vava'u.....	40
Fakamālō mei he tēpile kau Nōpele ki he lava e ngāue e Fale.....	41
Fakamālō mei he tēpile Pule'anga ki he lava e ngāue e Fale.....	42
Fakamālō mei he tēpile 'a e Kakai ki he ngāue kuo lava e Fale	42
Fakamā'opo'opo Feme'a'aki Fale Alea 'o Tonga	44

Fale Alea ‘o Tonga

‘Aho: Pulelulu, 27 ‘o Mā’asi, 2019

Taimi: 1005-1010 pongipongi

Sātini Le’o: Me’a mai e ‘Eiki Sea Le’ole’o ‘o e Fale Aleá. (*Lord Tu’ilakepa*)

Lotu

‘Eiki Sea Le’ole’o: Mou me’a hifo Hou’eiki. Kole atu ke fai e lotu e ‘Eikí.

(*Na’e kau kotoa e Hou’eiki Mēmipa hono hiva’i e Lotu e ‘Eikí.*)

‘Eiki Sea Le’ole’o: Mālō Kalake! Tau taliui.

Ui ‘o e Fale

Kalake Tēpile: Tapu mo e ‘Eiki Tokoni Sea ‘o e Fale Aleá, tapu mo e ‘Eiki Palēmiá mo e Hou’eiki Kapinetí, tapu mo e Hou’eiki Fakafofonga ‘o e Hou’eiki Nōpelé kae ‘uma’ā e Hou’eiki Fakafofonga ‘o e Kakaí, kae ‘atā ke fakahoko hono ui e Falé ki he ‘aho ní, ‘aho Pulelulu 27 ‘o Mā’asi, 2019.

<002>

Taimi: 1010-1015

(*hoko atu ‘a e tliui ‘o e Fale*)

Kalake Tēpile: ‘Eiki Sea kole ke u to e fakaongo mu’a.

‘Eiki Tokoni Sea: ‘Io, lelei Kalake.

Kalake Tēpile: ‘Eiki Tokoni Palēmia, ‘Eiki Minisitā Pa’anga mo Palani Fakafonua, ‘Eiki Minisitā ‘o e MEIDECC, Tevita Lavemaau. ‘Eiki Sea ko e ngata’anga ē ‘a e taliui, ko e ‘Eiki Minisitā Ako mo Ako Ngāue

Poaki

‘Oku poaki mai, poaki me’a tōmui ‘a e ‘Eiki Minisitā Lao mo e Pilisone, poaki me’a tōmui ‘a e ‘Eiki Minisitā Pa’anga, Tute, Polisi mo e Ngāue Tāmate Afi, poaki tengetange ‘a ‘Eiki Nōpele Vaha’i, pea ‘oku poaki mai ‘a e Siaso Sovaleni pea mo ‘Akosita Lavulavu, poaki toki me’a tōmui mai. Ko e toenga ‘o e hou’eikí ‘ikai tali honau ui ‘i ai ‘a e tui ‘oku nau me’a tōmui mai pē. Mālō ‘Eiki Sea.

Me’a ‘Eiki Tokoni Sea

‘Eiki Tokoni Sea: Mālō kalake. Tapu ki he ‘Ene ‘Afio, Tupou VI, ‘uma’ā ‘a e Ta’ahine Kuini, Nanasipau’u Tuku’aho, tapu atu kia Ata, Hou’eiki ‘o e Fonua, tapu atu ki Ha’a Matāpule, fakatapu atu ki he ‘Eiki Palēmia ‘uma’ā ‘a e Tokoni Palēmia mo e Kāpineti, fakatapu atu ki he Hou’eiki Nōpele Fakafofonga ‘o e Kakai ‘i he Fale Alea, fakatapu atu ki he kau Fakafofonga ‘o e Kakai, kae ‘uma’ā foki ‘a e kau ngāue hono kotoa. Fakatapu atu ki he kakai ‘i he ngaluoep ‘oku nau me’a mai koe’uhí ko e feme’a’aki ‘i he Fale Alea ni.

Hou’eiki ‘oku ou talitali lelei kimoutolu mo e fakafofonga’i atu ‘a e Sea, koe’uhí ‘oku ‘i ai pē ki’i fatongia he pongipongi ni pea ‘oku ne ‘omai pē mo e tala fatongia ki he motu’a ni, ke u fakahoko atu ‘a e fatongia ‘i he pongipongi ni, pea ko e me’a pē te u fakahoko atu hou’eiki ko ia pē he ‘ikai ke to e ‘ova ai ‘i he me’a ko ē ‘oku ne fiema’u ke fakahoko, kae vave ni pē mahalo ki he houa ki he 11 tau mālōlō ko ia, ‘osi me’a mai ‘a e Sea ‘i he ki’i fakataha ‘oku lolotonga me’a ai.

Kā ‘oku ou fakamālō mo ‘eku talitali lelei atu vakai atu ‘oku me’a heni ‘a e ‘Eiki Palēmia, pea ko e fakakoloa ia ki he Fale ni ‘a e me’a mai ‘a e ‘Eiki Palēmia. Koe’uhí ko ‘etau ngāue hou’eiki na’e toloi ‘aneafi ‘ikai ke ma’u ‘a e *quorum* ‘aneafi, kā ‘i he pongipongi ni ‘oku ma’u ‘a e *quorum*, ko ‘etau ngāue ko e toe pē ‘a e Tohi Tangi. Pea ‘oku kole mai ‘e he Sea ko ene lava pē ko ia ‘o foki hake ki he Fale, ‘o līpooti pea ‘ohake ai pē mo e ‘ū me’a kotoa ko ē ‘oku mou tokanga ki ai ‘i he ki’i taimi ko eni ‘anaí. ‘Oku ou tui hou’eiki ‘ikai ke tau a’u kitautolu ki he 11, pē ko e hā ho’omou me’a te mou laumālie ki ai, kā ‘oku ou tui ‘oku ‘osi mahino ia, tau liliu ‘o Kōmiti Kakato.

Liliu ‘o Kōmiti Kakato

(Liliu ‘o Kōmiti Kakato, me’a mai ‘a e Sea ‘o e Kōmiti Kakato ki hono me’a’anga, Veivosa Taka)

Me’a e Sea

Sea Kōmiti Kakato: Hou’eiki mou fakama’ama’a atu. Kole ke u faka’aonga’i ‘a e tala faka’apa’apa kuo fakahoko ‘e he Sea Le’ole’o ‘o e Fale Alea, kae hoko atu’etau ngākue, kā kimu’a ia ‘oku ou fie ‘oatu pē ha ki’i me’atokoni ke mou ma’u ia, lave’i pē na’e te’eki ai ke mou ‘ilo pongipongi, kae ‘aonga eni ki he ... **Kā ko e me’a ‘i he ‘ofa ‘a e ‘Otua ‘oku ou pehē ni ai au, pea ko ‘ene ‘ofa kiate au na’e ‘ikai ta’e’aonga ia, kā na’a ku ngāue lahi hake ‘aupito kiate kinautolu kotoa pē. Kā na’e ‘ikai ko au, kā ko e tokoni mei he ‘Otua na’e ‘iate au.**

<005>

Taimi: 1015-1020

Sea Kōmiti Kakato: Hou’eiki, tui pē ‘e ‘aonga e me’atokoni ko ení, mou, ka ko ho’omou kei feme’a’aki ko ení mo ho’omou toko taha kehe ‘oku ne hanga ‘o tokoni’i kitautolu. Ko ‘etau ‘asēnita ko e 4.1, Tohi Tangi fika 2/2019. ‘Oku ou tui au, Hou’eiki, kuo mou laumālie lelei kotoa ki he... Pea ‘oku ‘ikai ke u to e lave’i ‘e au ‘oku toe ‘i ai ha ‘uhinga ho’omou ngaahi feme’a’akí, he kuo mou loto taha ke tau fakahoko ‘a e ngāue ko iá. Ka te u ‘oange ki he Palēmia, ‘oku ou tui ko e Palēmia pē ‘oku te’eki ai ke me’a mai he me’a ko ení, pea ka ‘osi pē ko iá ia, pea tau pāloti tautolu ia ke ‘ave ki he Pule’angá, pea tau liliu tautolu ia ‘o Fale Alea, ka ke me’a mai, ‘Eiki Palēmia.

Me'a Palēmia fekau'aki mo e femahino'aki na'a ne fai mo e kolisi tutuku he 2016

'Eiki Palēmia: Fakatapu atu ki he Feitu'u na, 'Eiki Sea, kae 'uma'ā e toenga e Hou'eiki Mēmipa e Fale Alea 'o Tonga, ka u fai atu mu'a ha ki'i lave ki he 'īsiu ko ení. Pea 'oku ou kole fakamolemole atu na'a ngali fakalōloa, ka 'oku ou faka'amu pē ke 'oatu pē ha'aku ki'i lau. Ko hono 'uhingá he 'oku 'i ai e kaunga tonu 'a e motu'a ni ki he 'īsiu ko eni 'oku fai ki ai e tokanga 'a e Fale Aleá, 'a e me'a ko eni 'oku fekau'aki pea mo e kelekele ko eni 'oku fai ai e hoha'a 'a e kakai e fonuá, kae 'uma'ā e Kolisi Tutukú, pea pehē foki ki he Fale 'eiki ni.

'Eiki Sea, 'oku 'i ai e lave ki he motu'a ni, 'o fekau'aki pea mo 'eku fakataha pea mo e ni'ihi 'o e Kolisi Tutukú, 'o fekau'aki pea mo 'enau kole mai ki he motu'a ni, ke fakafoki mu'a, 'oku nau faka'amu ke fakafoki e fānau ako, Kolisi Tongá, ki he Kolisí. Pea ko hono uá, ko 'enau kole pē ko e hā ha fā'ahinga fokotu'utu'u 'a e motu'a ni, pē ko ha lau 'a e Pule'anga lolotongá ki he kongā kelekele ko ia 'oku fai ai ko ē 'a e talanoá.

'Oku ou fie lave ki ha ki'i puipuitu'a nounou 'oku fekau'aki pea mo e 'īsiu ko 'ení. Ko e tu'utu'uni ko ia ke foki 'a e fānau ke nau mavahe 'a e fānau mei he Kolisi Tongá 'o 'alú, ko e tu'utu'uni ia 'a e Minisitā 'o e Pule'angá kimu'a, 'a ia ko Hu'akavameiliku. Pea he 'ikai ke u to e fie lave au ki he 'uhinga na'e fai ai e tu'utu'uni ko eni 'e he 'Eiki Minisitā ko ení, ka 'oku ou fie lave ki he tu'unga ko ē 'oku 'i ai e Pule'anga lolotongá.

'I he taimi ko ē na'a nau ō mai ai 'o kole ki he motu'a ni, na'a ku tui au ki ai, tui au 'oku totonu ke fakafoki e fānau ko ení ki he Kolisí, he 'oku ou tui 'e kehe hono tauhi kinautolu 'i tu'á, mo hono 'ave nautolu 'o tauhi ha fo'i feitu'u pē taha pau, ke fai ai hano akonaki'i kinautolu, pea ako'i kinautolu, tukukehe e me'a faka'atamaí, ki he ngaahi tō'onga mo'ui 'o kau ai 'a e *leadership*. Kaikehe, ko e 'uhinga ia na'a ku tali ai ke fai e fakafokí, ke foki e fānau akó. Ko e taimi eni ko ē ne makape hake ai 'a e 'īsiu ko ē ki he kelekelé. 'Osi ko ē 'eku tali ko ē mo e Pule'angá, ke fakafoki 'a e fānau ke nau foki ki he Kolisi 'o ako nofoma'ú, kuo 'ohake leva e 'īsiu ko eni e kelekelé. Pea nau kole mai leva kiate au, fēfē 'a e 'eka e 15?

Ko e anga eni e fakakaukau 'a e motu'á he fo'i taimi pē ko iá, te'eki ai ke u talanoa au mo e Minisitā Laó pē ko ha to e taha. Fakakaukau au ki he fuoloa e tu'u 'a e 'eka 'e 15, 'oku te'eki ai ke toe fai ha ngāue ki ai. Fakakaukau au ko e 'eka pē ko ē e 15 kuo 'osi kamata ai e langá, ko e ngata'anga pē ia 'o e teuteu 'a e Kōmiti Soka, ki he teuteu'i 'etau fānau. Hangē na'e 'alu 'eku fakakaukau 'o pehē, kapau 'oku 'ikai ke nau toe faka'aonga'i 'enautolu 'a e 'eka 'e 15, sai ā ke fakafoki ā ki he Kolisi. Pea ko 'eku fakamatala ia 'a'aku na'e fai ko eni he.. Sai, loto e Pule'anga ko ení ke fakafoki 'o hangē ko ho'omou fokotu'ú, tui ki ai e motu'a ni mo e Kapinetí, fakataha mo e kau tauhi fānau, pea mo e kau faiako. Sai ke foki kae 'omai e fānau ki 'apiako. Ko e kongā ko ena ki he 'eka 'e 15, 'oku ou tui au 'oku totonu ke fakafoki atu mo ia, ko hono 'uhingá he ko eni 'oku 'ikai ke fai ha ngāue ia ki ai, 'osi eni ia e ta'u e hongofulu tupu. Ko e me'a ko ē na'e totonu ke a'u ki aí, ke ma talanoa mo Ma'afu, 'o kau ki he me'a ko iá, he ko ia 'oku ne tokanga'i ...

<006>

Taimi: 1020-1025

'Eiki Palēmia : ... tokanga'i. Hili 'eku fai 'a e fokotu'u ko iá mo 'eku 'i he mātu'a Kolisi Tutukú, na'e toki fakahā mai 'e he tokotaha ko eni 'oku Minisitā kiate au, 'oku 'osi, na'e 'i ai e tukupá 'Ene 'Afió, ki he kongā kelekele ko eni. Ko e tafa'aki fakalao eni mo 'Ene Tō Folofolá mo e me'a 'oku fekau'aki mo e Tō Folofola 'a e Tu'í. 'I he'eku tui 'a'akú, ko e taimi ko ia na'e mātuku ai ko ē 'a e kolisi, 'ikai ke kei 'i ai ha fu'u 'uhinga lelei ke kei tauhi ai pē 'a e fu'u kelekele lahi pehē 'e he kolisi. Pea 'oku ou tui au na'e fakapotopoto pē 'a e tu'utu'uni na'e fai 'e he 'Ene 'Afió 'ana ia, ke to'o atu 'a e kongā ko ē, pea kamata leva 'a e vahe atu 'a e 'ū kongā 'o e kolisi 'o a'u ki he tu'uga ko ia 'oku 'i ai he 'aho ni.

Kai kehe, ko e anga ko ē fakakaukau 'a e motu'a ni, 'i he tu'unga ko ē 'aho ní, kuo toki 'omai kiate au 'a e fakamatala 'o pehē 'e kamata 'a e langa 'a e soká ia he ta'ú ni 'apē, pē ko e ta'u kaha'u. Ko 'enau teuteu 'anautolu ia ki he tu'u ke a'u ki he tu'unga fakavaha'apule'anga *international* ko e 'uhingá na'a lava fai mai 'a e 'ū fe'auhi 'a eni 'oku fa'a fai mai ki Fisi pea mo Nu'usila mo e ngaahi feitu'u ki Tongá ni. Ko e fakamatala fo'ou eni ia 'oku 'omai ko ē kiate aú, ko e anga ko ia 'eku fakakaukau, 'oku tu'u palopalema leva ki he motu'á ni. Neongo na'e 'osi fai 'eku tukupá ki he kau Kolisi Tutukú, ko e anga ia 'eku fakakaukau he taimi ko iá, mo e ngata'anga ko ē mahino mo e 'ilo na'e 'iate aú, mo e *information* na'e 'omai, ko e anga ia 'eku fakakaukau.

Tui Palēmia mahu'inga ke alea ngaahi sino 'e tolu fekau'aki mo e lisi e soka

'I he'ene tu'u leva he 'ahó ni, he kakato mai 'a e 'ū fakamatala ko iá, pea ko e anga leva 'eku fakakaukau 'i he 'aho ní, 'oku mahu'inga hangē ko e ngaahi me'a ko eni kuo 'osi 'ohake 'i Falé ni. Pea ko 'eku fanongo ki he anga 'o e fakakaukau mei tu'a 'a e kakaí, 'oku nau poupou'i 'a e fo'i fakakaukau ko eni ke fakafoki 'a e *issue* ko eni ki he Pule'angá, ke toe fai hano talatalanoa'i pea mo e Minisitā ko eni 'oku 'a'ana 'a e kelekelé, 'oku pule ki he tafa'aki ko eni 'o e ngaahi kelekelé mo e ngaahi tofi'á, pea pehē foki ki he Kōmiti Soka. 'Oku mahu'inga ke fai ha to e talanoa, mo e fo'i sino ko eni 'e tolu ko eni, ko e hā 'a e tu'unga 'oku totonu ke tau hoko atu ko ē ki ai.

Kole fakamolemole Palēmia ki he Kolisi Tutuku 'Atele & tui fakafoki fānau ki he ako nofoma'u

Ko ia 'oku 'oatu 'eku kole fakamolemole ki he Kolisi Tutukú Kolisi Tonga, na'a tau talanoa ko e mo'oní ia. Ka ko e anga eni 'eku fakakaukau hangē ko eni kuo u 'osi fakamatala atu ki ai. 'Oku ou poupou ke fakafoki e fānaú, pea 'oku ou 'osi fakahā na'a ku fakahā atu kia moutolu, ko e vave tahá fai mo fakafoki e *Form 7* mo e *Form 6* ki 'Atele, na'u 'alu 'o sio ki he fale mohe 'e ua, kei faka'ofa'ofa 'aupito pē ia, pē tolu. Sio ki he 'enau *bathroom* kei sai pē ki'i fakalelei'i pē, mo e falekai. Na'a ku 'alu 'o a'u tonu ki ai, pea ko e anga ia 'eku fakakaukau, ko e vave tahá fakafoki 'a e fānau akó ki he kolisi. Kai kehe kuo 'ohake 'a e *issue* ko eni e kelekelé 'o fai ai e fihi mo e talanoa, pea ko e anga ia 'eku fakakaukau 'i he 'ahó ni. 'Oku 'ikai ke u loto ke u kaunoa 'i he Minisitā Fonuá, pea pehē ki he tu'utu'uni ko eni na'e 'osi fai e fakamo'oni ki ai, 'ikai ke u to e lava 'o 'unu atu 'o to e mavahe mei he me'a ko eni 'oku tonu ke u ngata ai. Pea ko e anga ia 'eku fakakaukau he 'ahó ni ki he Kolisi Tonga.

Fale'i Palēmia Minisita Ako ke alea mo e kau ako tutuku he 'isiu ko eni tohi tangi

Na'a ku fale'i 'a e Minisitā Akó 'o fakahā ki ai, ko e anga 'eku fakakaukāú, ko e foaki 'o e me'a ko eni, 'oku 'ikai ke u fie lave au ki he tafa'aki faka-kelekelé mo e fakalao. 'Oku ou ngata pē au 'i he me'a ko eni 'oku mafai ki ai 'a e Minisitā Akó ko hono fakafoki. Ko 'eku fakahā ki ai, ko e foaki ko eni na'e fai 'e he Tu'i kuo Ungafonua Tupou IV, pea ko 'eku tuí, ka fakafoki e me'a ko eni, totonu ke fai 'e he Tu'i lolotonga. Pea ke nau ō ki he Tu'i 'o fai ki ai fakahoko ki ai 'a 'enau faka'amu. Ko e tukuange pē ki he Tu'i ke ne fai e fakafoki. Foaki 'e he Tu'i ko ē, pea ko e fakafokí ke fai 'e he Tu'i ko eni. Ko 'eku fale'i ia na'e fai ki he Minisitā Ako. Ke fononga atu ki he Kolisi Tutukú 'o nau talanoa lelei, ki he hala fononga 'oku tonu ke tau 'alu ki ai. Pea 'ikai ngata ai, fakamamafa'i ki he Kolisi Tongá, 'oku fiema'u ke foki 'a e tamaiki ki he kolisi. Pe ko e hā 'a e me'a 'e ala lava 'i he ki'i kelekele ko eni 'oku kei toe maí, kae fai mo foki 'a e tamaikí, he 'oku ou tui lahi, tautautefito ki he tu'unga 'oku 'i ai e fonua he 'aho ni. Fiema'u lahi 'aupito 'a e ngaahi kolisi ako nofoma'u, ke tauhi ke 'ave ki ai 'etau fānaú 'o tauhi ai kinautolu, pea lava 'o ako'i ai mo teuteu'i kinautolu 'i he ngaahi me'a ko ē 'oku 'ikai ke lava 'e he ngaahi fāmilí i 'api, Ko ia ko e anga ia 'a e tui 'a e motu'á ni, pea 'oku ou kole fakamolemole atu ki he kakai e fonua...

<008>

Taimi: 1025-1030

'Eiki Palēmia: Mo 'eku fanongo pē he ngaahi tālanga pea 'oku mahu'inga pē 'a e anga ko eni e fakakaukau 'a e kakaí mei tu'á.

Lord Nuku: Sea kole pē mu'a kātaki fakamolemole pē 'e 'Eiki Palēmia ko 'eku ki'i fehu'i atu pē. Ko e ki'i fehu'i nounou pē ia ko 'eku ki'i fehu'i pē 'Eiki Sea ke laumālie lelei pē ...

Sea Kōmiti Kakato: Me'a mai.

Fehu'ia pē 'e 'i ai ha fokotu'u 'e fai atu Pule'anga ki he alea fakahoko

Lord Nuku: Ke fai e fehu'i. Ko 'eku ki'i fehu'i pē 'a'aku ia 'oku fai e pou pou ia ki he fakafoki ko ē ki he Pule'angá. Ka 'e 'i ai ha'amou *recommendation* 'e 'ave'aki 'a e, ha pou pou ki he hā e me'a ko ē te mou fale'i? Ki he foki ko eni 'a e ...

'Eiki Palēmia: 'Io 'oku ou tui pē ki ai, 'oku ou tui ki ai 'e ai 'a e ...

Lord Nuku: Ko 'eku fehu'i pē ke 'uhī na'a toki ...

'Eiki Palēmia: Ko 'eku tali atu eni.

Lord Nuku: Tokoni ki he faitu'utu'uni ko ē ko ē 'a e hangē ko e me'a kuo ke me'a ki ai ki he 'Ene 'Afió ko 'eku anga pē 'eku fehu'i ...

'Eiki Palēmia: Manatu'i ko e ngaahi sino 'e tolu ko eni 'oku 'ikai ke 'i ai ha'aku, he 'ikai ke u lava fai ha'aku lau ko e 'uhinga he 'oku fiema'u ke 'omai 'a e anga 'enau fakakaukāú. Ko e anga

pē eni ia ‘a e fakakaukau ‘a e motu’a ni ko u tui au ‘oku ‘i ai e ngaahi feitu’u ha taha Hihifo ke ma’u ha kekele ai ke hangē ko e kekele ‘a Tu’ivakanō. Niumate ke ‘i ai ha ki’i kongā ai ki Vahe Hihifo ia ha ki’i mala’e soka. Mala’e soka pē. Tukuange ‘ū naunau kehé pea ko Vahe Hahake hangē ko Kalaniuvalu ...

Lord Nuku: ‘Ikai ko Vahe Hahake ‘e ma’u ngofua pē ia.

Eiki Palēmia: Kai kehe ko e ‘ū fokotu’utu’u eni ‘oku ou talaatú.

Lord Nuku: Vahe Hihifo ‘oku ‘osi foaki atu ia he Palēmia Mālōlō. Ka ko e tokoni atu pē ki he ...

Sea Kōmiti Kakato: ‘Oku te’eki ke, ‘e Nōpele ‘oku te’eki ke fai ha foaki.

Tali Palēmia ki he tokanga ki ha fokotu’u mei he Pule’anga fekau’aki mo e lisi

Eiki Palēmia: Kai kehe ‘oku ke fehu’i mai foki he fokotu’utu’u *recommendation* ka ko e kongā eni ‘o e me’a eni ‘oku ou lave ki ai ‘oku ‘ikai ke u ‘ilo ‘e au pē ko e hā ‘a e fakakaukau ‘a e kau me’a ko ē. Ko u tui ke movete ‘a Hihifo ‘alu ‘a Hihifo ki Hihifo, Hahake ki Hahake pea nofo e senitā hē ki he ngaahi me’a fakavaha’apule’angá ‘i heni. Pea ko e ‘ikai ngata ai e mahu’inga ko ē ke fakamā’opo’opo ‘etau fānau ke nau fakafemou’ekina kinautolu ha fa’ahinga *activity*. Kae fakasi’isi’i atu ā e ngaahi me’a pea ko e me’a hangē ko e tafa’aki ko eni ki he *health* ‘a e kakai mahu’inga ‘aupito pē mo ia.

Ka ko u tui ko e taha ia e me’a te u fokotu’u atu ‘e au he taimi ko ē te mau, ke fai e me’a ko ia. Pea ko e, ‘oku ‘i ai pē mo e me’a ‘e taha ‘oku ou fie lave ki ai ka ‘oku ‘ikai ke mafai e, ‘o e kōmiti ‘a eni ‘oku tau ‘i ai he taimi ni ke fai ha’aku lave ki ai. Ka ko e, ko u kole fakamolemole atu Sea ko ‘ene ‘osi pē ko eni ‘oku ou kei livi pea nau feinga mai pē ke u ha’u ‘o ‘oatu ‘eku fakakaukau ke fanongo mai pē Kolisi Tonga na’a nau pehē nautolu ko u hola au he ‘oku, hola au ia he taimi ‘oku alea’i ai e me’a ko ení.

Mālie’ia feme’a’aki e Fale he ‘isiu ki he lisi kekele ‘Atele

Ka ko u mālie’ia Sea he ngaahi feme’a’akí mālie ‘aupito ‘eku fanongo mai mei ‘api ki he ngaahi lafó tautautefito ki he me’a ko eni na’e tokanga, na’e ‘ohake mei he ‘Eiki Nōpele Fika 1 ‘o e Vahefonua Ha’apai mālie ‘aupito ‘aupito he’eku fanongo mai ki he felāfoaki ‘a e Fale mo e me’a ko ē na’e lave ki ai e Fakafofonga Fika 12 ‘o Vava’ú ‘ene fakakaukau ‘oku mālie ‘aupito ‘a e anga e fanongo mai mei tu’a ki he feme’a’aki ‘a e Fale ni mo ho’omou feme’a’aki na’e faí. Ko ia ‘Eiki Sea ko u kole atu ki he, ko e ki’i fakalavelave pē ia ‘a e motu’a ni pea mo kimoutolu e kolisi tutuku ‘oku mou fanongo mai ki he motu’a ni ko e anga eni ‘eku fakakaukau he taimi na’a mou lava ange ai ‘o tau fe’iloaki he ‘Ofisi Palēmiá, ‘a eni ‘oku ou to e ‘oatu pē ko eni.

Ko u fie tānaki atu pē fo’ou ‘i he me’a ko ia na’e te’eki ai ke fai ha’aku talanoa lelei mo e Minisitā Fonuá ngata pē ‘eku fakakaukau ‘a’aku ia he’eku sio ‘oku ‘ikai ke faka’aonga’i e ‘eka 15 pea fai ai pē ‘eku tu’utu’uní. Ta ko ē ‘oku ‘osi maau e ... Soka ia ke fai ‘enau langa ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha’aku ‘ilo ‘a’aku ia ki ai. Kai kehe ko e ngata’anga ia ‘a e lave ‘a e motu’a ni ki he *issue* ko ia ko

e *issue* ‘e taha te u toki mahalo te mou tāpuni moutolu he ‘aho ni ka te u ki’i foki au ki ‘api. Tukukehe kapau ‘e toki ai ha faingamālie ‘e toki lave ki ai ‘amui ange ‘o fekau’aki pea mo e tali ko eni ‘a ‘Ene ‘Afió ki he ‘ū Tohi Tangi ‘oku ‘ikai ke u fie lave ki ai he ‘oku totonu, na’ e totonu ke u ‘ohake ‘e au ia ‘anenai e me’a ko iá. Mālō.

Sea Kōmiti Kakato: ‘E Hou’eiki, ko ia na’e ‘osi me’a lōloa ‘a e Minisita Toutai ka ko u, to e ‘i ai ha me’a ‘oku ke fie me’a, me’a fo’ou ki ai, ‘oku kamo mai e kolisi muí ke ‘oatu ha’o faingamālie. Ko e me’a ia ko u fakakaukau ko ē ke ta’ofi ‘oua ‘e to e fai ha, ka tau pāloti tautolu ...

Poupou ki he fokotu’u Palēmia & pea ke tali ke ‘oatu poupou Fale Alea ki he Kolisi Tutuku

'Eiki Minisitā Toutai: Mālō ‘aupito ‘Eiki Sea. Ko u fakatapu atu ki he Feitu’u na. Fakatapu ki he Hou’eiki Mēmipa ‘o e Kōmiti Kakatō. Ko e ...

<009>

Taimi: 1030-1035

'Eiki Minisitā Toutai: .. ko e ki’i tu’u hake pē koe’uhí he na’e ‘ikai ke ‘osi kakato e lea ‘aneafi. Ka ko e tu’u hake pē eni ko e poupou lahi ‘aupito ‘aupito ki he fokotu’u ko eni ‘a e ‘Eiki Palēmiá he ko ia ‘oku ne hanga ‘o to e fakakakato mai ‘aupito ‘aupito ‘a e ngaahi me’a ko ia na’e fokotu’u ki ai e fakakaukau ‘a e tamaio’eiki ni. Pea ko e kole atú ‘e Sea pea fokotu’u atu ai pē ke tali mu’a mo ‘oatu e poupou ‘a e Fale Alea ki he Kolisi Tutukú. Ka ‘oku kole atu kiate kinautolú, ke nau fakakakato mu’a ‘a e founa ngāue totonu ko ia ke nau muimui ki ai pē ko e *protocol*. Ke fai ha’anau lava atu mu’omu’a atu ki Palasi ki he ‘Ene ‘Afió ‘o ‘oatu ‘enau tohi kole ko ia tokoni ki he ‘Ene ‘Afió. Pea ko e hili ko ia ‘e lava leva ‘o fakama’ala’ala mai mei ai, fakaava mai ‘a e matapā ke hoko atu leva ki he ngaahi sino ko ia kuo ‘osi ‘ohake kakato kātoa ‘i he fakatahá he ngaahi ‘aho ko eni kuo toki ‘osí. Koe’uhí he ‘e, mahalo ‘oku mou mea’i pē. ‘Oku hā mai ‘i he lētiō ko e ngaahi Tohi Tangi ko ia ‘e 3 ko ia na’e ‘osi ‘ave ki Palasí, ‘osi ‘omai e tu’utu’uni, fakaava e matapā ke fai e fetu’utaki ki he ngaahi tapa kehekehe e Pule’angá.

Sea Kōmiti Kakato: ‘E Minisitā kātaki mu’a me’a mai pē he Tohi Tangi ko eni ‘a e Kolisi Tutukú.

'Eiki Minisitā Toutai: Pea ko e kole ko ení ‘e Sea,

Sea Kōmiti Kakato: Ka tau pāloti.

'Eiki Minisitā Toutai: ‘Io he ko u tui ‘e lava pē ko ē, ko ‘ene kakato pē ko ia ‘enau lava atu ki Palasi pea ‘e ‘atā leva e matapā ke fai e fetu’utakí ki he Pule’angá. Pea hangē ko eni ko e Minisitā Fonua, Kapinetí pea hoko atu ai pē ki he ngaahi sino kehe ko ē ‘oku fiema’u ke fai e fetu’utakí ki ai. Ko e ngata’anga pē ia ‘a e fokotu’u ‘a e motu’a ni pea ko u fokotu’u atu ke tali.

Sea Kōmiti Kakato: Hou’eiki kuo maau mālie ho’omou ngaahi feme’a’akí. Ka ko u ‘oange pē ki’i faingamālie ko ení ma’a ‘Eua Nōpele, ki’i miniti pē ‘e 1 ‘oku ne kole mai ka tau hoko tau tautolu ki he.

Tokanga na'e 'ikai ke lisi 'e 'api ko 'Atele

Lord Nuku: Tapu pē pea mo e Feitu'u na 'Eiki Sea. Fakatapu atu ki he Hou'eiki Mēmipa e Kōmiti Kakatō. Kae 'uhí kae fai atu pē ha ki'i lave si'i pē 'Eiki Sea ke'uhí ki he *issue* ko ení. 'Eiki Sea ko u fakamālō'ia lahi au ia 'Eiki Sea 'i he me'a ko eni 'oku fakahoko mai pē me'a mai'aki 'e he 'Eiki Palēmia ke to e fakakaukau'i e me'a ko ení. Ka ko e 'oatu pē 'e au ia 'Eiki Sea. Ko e me'a fo'ou ko ē ki he motu'a ni 'Eiki Sea ke 'oatu ko ē ki he Feitu'u na, ko e koloa ko ení. Ko e koloa ko ení 'oku kehekehe 'aupito ha to e 'apiako pea mo e 'apiako ko ení 'Eiki Sea. Ko hono hala fonongá 'a ē ko ē 'oku 'asi ko ē he Tohi Tangí, na'e fokotu'u eni 'i he Fakataha Tokoni 'a 'Ene 'Afió 'i he 1882 'Eiki Sea. Pea fononga mai ko iá 'Eiki Sea, na'e tu'u eni 'i he Kolisi Pule'angá pea fononga mai leva mei ai ki Funga Manamo'uí, 'o fai ai e fetongi kelekele. Ko e taimi ko ē na'e fetongi kelekele ai 'a e fetongi ko ení 'Eiki Sea pea hoko leva ko e koloa 'a e Pule'angá ka ko e fetongi kai pē faka-Nōpele.

Ko e me'a ko ē 'Eiki Palēmia, pea ko u kole fakamolemole pē ki he 'Eiki Minisitā Fonua, na'e 'ikai ke lisi 'a e 'api ko ení he na'e 'ikai ngofua ke lisi 'e he Pule'angá ha'ane koloa kiate ia pē. Ka ko e foaki ko ē na'e faí 'oku 'asi ko ē 'i he Fakataha Tokoni ko ē 'o e 1882, 'oku tatau pē ia pea mo e foaki ko eni ko ē ha 'api kuo tō koe'uhí ki ha taha 'i he fonua ni. Pea ko 'eku tuí 'Eiki Sea na'e makatu'unga 'a e 'ikai ke lisi 'a e kelekele ko ení, 'o fakatatau ki he fetongi kelekele ko ē na'e faí. Ko e fetongi kelekele ko ē 'Eiki Sea na'e faí, na'e 'ikai ke lisi ki he Pule'angá ka na'e 'ange ki he Tu'iha'ateihó e kongá ke ne ma'u 'e ia 'o tukufakaholo 'i he 1940 eni...

<001>

Taimi: 1035-1040

Lord Nuku: ... 'i he liuaki mai ko ē 'a Pilinisi Tungī.

Sea Kōmiti Kakato: 'E Nōpele kuo lava ho'o miniti na'e kole maí ka 'oku 'ikai ke u lave'i 'e au pē ko e to e hā e 'uhinga e to e feme'a'aki ko eni ki he ...

Lord Nuku: Ko e 'uhinga 'Eiki Sea ko ē 'eku fakahoko atú he 'oku 'i ai 'a e Lao 'a e Pule'angá ki he me'a 'a e Pule'angá.

Sea Kōmiti Kakato: 'Oku te'eki ke u ...

Lord Nuku: Ko e foaki ko ē 'a e Hou'eiki Nōpelé 'oku 'ikai ke 'i ai hano Lao 'o'ona ia 'Eiki Sea. Ko e 'uhinga ia ko u, ka ko u pou pou atú ...

Sea Kōmiti Kakato: Mālō.

Lord Nuku: Ka u faka'osi atu. Ko 'eku pou pou atú pē 'e lava he Pule'angá 'o fokotu'u ha'anau *recommendation* ke fakafoki e 'eka 'e 15 ki he kolisi pea ko e toki me'a 'a e kau faitu'utu'uní ka ko 'eku 'uhinga pē 'aku Sea ke māhino e feitu'u ko ē 'oku tu'u ai e Pule'angá ...

Sea Kōmiti Kakato: 'E ...

Lord Nuku: He ko e koloa ‘e ua ... Sea ko e koloa ‘a e Pule'angá.

Sea Kōmiti Kakato: ‘Eiki Nōpele ko u feinga ke tau fakanounou. He ‘ikai ke tau tu’utu’uni atu ki ‘Ene ‘Afiō.

Lord Nuku: Ko e *recommendation* eni ko e fokotu’u.

Sea Kōmiti Kakato: Ko e me’a ko ē ko u fiema’ú tuku mu’a ke ‘ave e tohí ke nau fai ‘enau talanoa ki he tangí pea mo e Minisitā Fonuá pea mo e Pule'angá pea mo e kolisi tutukú pea ko e toki faka’osingá ko ‘Ene ‘Afiō.

Lord Nuku: ‘Eiki Sea ko e fakakaukau pē eni ko u ‘oatu ‘Eiki Sea.

Sea Kōmiti Kakato: Ka ‘oku ‘ikai ke u fiema’u ke ‘asi atu mei he Fale ni ‘oku tau ‘ai ke tau tu’utu’uni atu.

Lord Nuku: ‘Eiki Sea ko e tangi mai ‘a e kakaí ki hení ‘osi mahino’i he kakaí ko e koloa eni ‘a e Pule'angá ‘a e akó mo e kelekelé.

Sea Kōmiti Kakato: Fakamā’opo’opo mai ho’o me’a.

Lord Nuku: Ko ia ko ‘eku fakamā’opo’opo atu ia ‘Eiki Sea ko e koloa ‘e ua ko eni ‘a e Pule'angá ‘ikai ke lava he Pule'angá ‘o faitu’utu’uni ki ai. Pea ‘oku tangi mai leva e kakaí ki Falé ni. Ko e ‘uhinga ia hono alea’i e me’a ko ení ‘i Falé ní he kuo ‘osi ‘alu ‘a e kaume’a ko ení ‘a e kolisi tutukú mo e feinga ko ení. Ka na’e ‘uhinga ‘eku fakahoko atu ko ē ‘anenai kapau te u ‘oatu ‘a e me’a ko ení ‘Eiki Sea.

Ko Liahona ‘oku ‘ova he ‘eka ko ē ‘e 200. Ko Toloa ‘oku meimei ‘eka ia ‘e 600.

Sea Kōmiti Kakato: ‘E Minisitā, ‘E Nōpele ...

Lord Nuku: Ko e ‘uhinga ‘eku me’a atu ‘oku fakahoko atu ...

Sea Kōmiti Kakato: ‘Oua te ke ‘omi ‘e koe e ngaahi kolisi ko iá ia he ‘oku totongi ‘enau me’a ‘anautolu ‘oku nau lisi ka tau foki ā tautolu ia ki he’etau me’a ko eni ‘oku ...

Lord Nuku: ‘Oku ...

Sea Kōmiti Kakato: ‘Oku tau, ko u faka’amu ko ē ke tau a’u ki aí. Mahalo ko e ngata’anga ia ‘etau feme’a’akí.

Lord Nuku: Kātaki fakamolemole Sea. Sai pē.

Sea Kōmiti Kakato: Kalake tau pālоти.

Lord Tu'ilakepa: Sea, Sea fakamolemole 'o 'oange fakamolemole ke malanga e kau Mēmipa he 'oku 'ikai ke 'i ai ha me'a 'e kovi.

Sea Kōmiti Kakato: 'E ...

Lord Tu'ilakepa: Me'a ta'eoli ena 'oku ke faí.

Sea Kōmiti Kakato: 'E Nōpele ...

'Eiki Minisitā Fefakatau'aki: Sea ...

Lord Tu'ilakepa: 'Oku 'ikai hano kovi ke lave ...

'Eiki Minisitā Fefakatau'aki: Ko u fokotu'u atu 'oku 'osi māhino 'a e poiní.

Sea Kōmiti Kakato: Ko ia.

Lord Tu'ilakepa: 'Oku te'eki ai ke ...

'Eiki Minisitā Fefakatau'aki: Ko e fiema'u 'a e Nōpele ia ko ení ke tau faitu'utu'uni atu ki Fale lahi.

Lord Tu'ilakepa: Kapau na'a mou me'a heni 'aneafi na'e 'osi māhino 'aneafi ka mou me'a moutolu ...

'Eiki Minisitā Fefakatau'aki: Taofi ia mo e fakahela.

Sea Kōmiti Kakato: 'E mou me'a ki lalo.

Lord Tu'ilakepa: Kae ō ia ki he fu'u vaká mo e fakapiko.

Sea Kōmiti Kakato: Tau pāloti.

Lord Tu'ilakepa: Mou me'a moutolu ki he vaka meilí kae 'ikai ke mou me'a mai ki he'etau ngāué.

Sea Kōmiti Kakato: Tau pāloti.

Lord Tu'ilakepa: Ke me'a ki hē Sea he pongipongi ni ...

Sea Kōmiti Kakato: Te mou to e 'ai ha me'a ke tau to e longoa'a ai Hou'eiki.

Lord Tu'ilakepa: Ko e me'a ko ho'o founga 'oku 'ikai ke ke tukuange ke malanga e kau Mēmipa he 'oku 'i ai 'enau totonu he Fale ni.

Pālōti'i tali ke fakafoki Tohi Tangi ki he Pule'anga nau fengaue'aki fakataha ki ai mo e kolisi tutuku

Sea Kōmiti Kakato: Me'a mai Kalake tau pālōti. Tau pālōti. 'E Nōpele Fika 1 'o Ha'a, 'o Vava'u fakamolemole tuku ke fai e me'a ko eni 'oku ou fakahoha'a atu ai. Ko kimoutolu 'oku mou loto ke tau tali e Tohi Tangi ke 'oatu ki he Pule'anga ke nau ngāue fakataha ki ai mo e kolisi tutukú pea toki fakahoko 'enau, fakahoko atu ki he 'Ene 'Afiō homou ngaahi faka'amú pea mou hiki hake homou nima.

Kalake Tēpile: Sea 'oku loto ki ai 'a Tēvita Lavemaau, Mo'ale Finau, Sāmiu Vaipulu, Vātau Hui, 'Eiki Minisitā e Ngaahi Ngāue Fakalotofonua, 'Eiki Minisitā e MEIDECC, 'Eiki Minisitā Mo'uí, 'Eiki Minisitā Fonua, 'Eiki Palēmiá, 'Eiki Tokoni Palēmiá, 'Eiki Minisitā Fefakatau'aki, 'Eiki Minisitā Ngoué. 'Oku loto ki ai e toko 12.

Sea Kōmiti Kakato: Mālō. Ko kinautolu 'oku 'ikai ke loto ki ai fakahā mai ia.

Kalake Tēpile: 'Ika ha fakahā loto pehē Sea. Mālō.

Sea Kōmiti Kakato: Mālō. Hou'eiki ko u fakamālō atu 'o lava lelei hotau fatongia pea ko u tui ko e 'ātunga pē ia 'etau ngaahi feme'a'aki 'oku pau pē he 'ikai ke tau loto taha ki ha fa'ahinga ngāue ka ko u fakamālō atu kuo lava 'etau ngāue ni pea tau liliu 'o Fale Alea.

Liliu 'o Fale Alea

(Na'e liliu 'o Fale Alea.)

'Eiki Sea: Mālō homou laumālie Hou'eiki kole atu ki he ...

<002>

Taimi: 1040-1045

'Eiki Sea: Sea Kōmiti Kakato, Fakafofonga 'o Ha'apai. Kātaki 'o Līpooti mai ki he Fale.

Lipooti Sea Kōmiti Kakato ki he ngāue kuo lava he Kōmiti Kakato

Sea Kōmiti Kakato: Tapu mo e Feitu'u na 'Eiki Sea. Tapu pea mo e Fale 'eiki. 'Eiki Sea, ko e fatongia na'e tukupō ki he Kōmiti kuo lava ia. Pea ko e 4.1 Tohi Tangi Fika 2/2019, 'oku tali lelei ia pea 'oku fokotu'u atu 'Eiki Sea. Ko e ngata'anga ia 'o e fatongia. Mālō. Fokotu'u atu! Kātaki fakamolemole e Feitu'u na, ko e tali 'e he Kōmiti ke 'ave 'a e Tohi Tangi ni ki he Pule'anga mo e Kolisi Tūtuku ke nau talanoa fakahoko ki he 'Ene 'Afiō, 'enau ngaahi fiema'u. Mālō 'Eiki Sea.

Pālōti'i 'o tali fokotu'u fekau'aki mo e fakafoki ki he Pule'anga e tohi tangi

'Eiki Sea: Kole atu ki he Kalake ke tau pālōti. Hou'eiki! Ko ia 'oku loto ke tau tali 'a e Fokotu'u mai mei he Kōmiti Kakato ke 'ave 'a e Tohitangi ki he Pule'anga. Kātaki 'o hiki ho

nima.

Kalake Tēpile: ‘Eiki Sea, ‘oku loto ki ai ‘a Veivosā Taka, Tevita Lavemaau, Mo’ale Finau, Sāmiu Vaipulu, Vātau Hui, ‘Eiki Minisitā ki he Ngaahi Ngāue Fakalotofonua, ‘Eiki Minisitā MEIDECC, ‘Eiki Minisitā Mo’ui, ‘Eiki Tokoni Palēmia, ‘Eiki Minisitā Fonua, ‘Eiki Minisitā Fefakatau’aki, ‘Eiki Minisitā Ngōue, ‘Eiki Nōpele Tu’ilakepa, ‘Eiki Nōpele Tu’i’āfitu, ‘Eiki Nōpele Tu’ivakanō. Loto ki ai ‘a e toko hongofulu-ma-nima. (15)

‘Eiki Sea: Ko ia ‘oku ‘ikai loto ke tau tali, ‘a e Fokotu’u. Kātaki ‘o hiki ho nima.

Kalake Tēpile: ‘Ikai ke loto ki ai ‘a ‘Eiki Nōpele Nuku. ‘Ikai loto ki ai ‘a e tokotaha, ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea: Mālō Hou’eiki. ‘Oku tali ‘e he Fale ni, ‘a e Fokotu’u mei he Kōmiti Kakato. Hou’eiki! Tau hoko atu ki he Fika 5 ‘o ‘etau ‘Asenita, Ngaahi Me’a Makehe. Me’a mai ‘a e ‘Eiki Palēmia.

Fakamālō’ia Palēmia hono tali mai Tu’i ‘a e ngaahi tohi tangi na’e fai atu ki ai

‘Eiki Palēmia: Tapu atu ki he Feitu’u na ‘Eiki Sea, kae ‘uma’ā ‘a e toenga ‘o e Hou’eiki. ‘Oku ‘i ai pē ‘a e ki’i me’a ‘oku ou fie lave ki ai ‘i he faingamālie ko eni. Ko e ‘uluaki ‘oku ou fakamālō ki he ‘Ene ‘Afio, ‘i he tali mai ‘a e ngaahi Tohi Tangi ‘e tolu, ka ko e ‘uhinga ‘eku fakamālō ki he ‘Ene ‘Afio. ‘Oku ‘ikai ko ha me’a si’i ‘a e ngaahi Tohi Tangi ‘e tolu ko eni. Ko e ngaahi Tohi Tangi ‘e tolu ko eni, na’e fuoloa ‘a e nofo ‘a e fonua ni, ‘o fai ai ‘a e fevahevahe’aki ‘a e kakai ‘o e fonua, ‘i he *social media*. Pea ‘ikai ngata ai ‘i loto Fale ni, pea mo e ngaahi feitu’u kehekehe ‘i Tonga ni, mo tu’apule’anga. Pea tau fakamālō ki he Tu’i ‘i he faifaiange pea ne ‘omai ‘ene tali, ka tau toki matuku. Pea ko e ‘uhinga ai ‘eku fai ‘a e fakamālō ko eni ki he ‘Ene ‘Afio. ‘I he ‘Ene vete mai ‘a e fo’i fakapona ko eni ne tau mo’ua ai ‘i he taimi lahi. ‘Ikai ngata pē ‘iate kitautolu, ka na’a ne to e ha’iha’i mai mo e kakai ‘o e fonua ni, ‘i Tonga ni mo tu’apule’anga.

Ko e me’a ‘oku ou fie lave ki ai ‘Eiki Sea. Ko e Tohi Tangi ko eni ki he Tu’i ke ne hanga ‘o *dissolve* pē veteki ‘a e Fale Alea. Ko e taha eni ‘a e me’a na’e fai ‘a e tokanga lahi ki ai ‘a e Tēpile ko eni. Pea na’e toutou ‘oatu ‘a e fakakaukau ‘a e motu’a ni mo e Tēpile ni ‘o fekau’aki pea mo e me’a ko ia. Kaikehe! Kuo tau a’u ki ha tu’unga, pea ko u fie fakamālō pē au ki he ‘Ene ‘Afio. ‘I he ‘Ene lava ‘o ‘omai ‘a e founa ke vete ‘aki ‘a e palōpalema ko eni. Pea ‘oku ‘asi mahino pē ‘i he ‘Ene Tō Folofola. Ko e ngaahi sino fakalao kuo ‘osi fa’u ‘i he fonua ni ki he Konisitūtone pea mo e Lao, ke ‘ave ki ai ‘a e ngaahi me’a ko eni, na’a tau tokanga ki ai.

Lord Tu’ilakepa: Sea! Tapu pē mo e Feitu’u na. Kole pē ki he ‘Eiki Palēmia. Ko e ha koā ‘a e ‘isiū? ‘Oku ‘i ai ha Tohi Tangi ‘oku ‘omai ki he Feitu’u na ke veteki ‘e he Fale Alea? Koe’uhi ko e Kōmiti Kakato ‘oku tau feme’a’aki ‘i he me’a ko ē, kuo tā’ofi ia ‘e he Sea ko ē. Ke fakafokifoki mai mu’a ki he ‘etau me’a, ka tau tutuku. ‘Oku ‘ikai ha Tohi Tangi ke veteki e Fale Alea.

‘Eiki Minisitā Fefakatau’aki: ... Me’a makehe ē.

Lord Tu’ilakepa: Sea ‘ai pē me’a makehe pē ‘i Fale ni!

‘Eiki Sea: Fakamālō atu ki he ‘Eiki Nōpele ‘o Vava’u. ‘Eiki Palēmia! ‘Oku ‘ikai ha Tohi Tangi pehē na’e fakahū mai ki Fale Alea? Koe’uhi ko ia. Ko e ngaahi me’a makehe eni ‘oku tau lele ai. Ko ‘eku fakatokanga atu pē ki ho’o me’a ‘Eiki Palēmia. Ko e Tohi Tangi ko ia, ‘oku iku fakahū ia ki he ‘Ofisi ‘o e ‘Omipatimeni. Pea ‘i he ‘ene pehē ‘oku lolotonga fai ‘a e ngāue ki ai. Pea ‘oku ‘ikai ke u tui ko ha feitu’u eni ke tau tālanga’i. ...

<004>

Taimi: 1045-1050

‘Eiki Sea: ... ‘oku te’eki ai ke kakato ‘a e ngāue ki he me’a ko ia.

‘Eiki Palēmia: Mālō ‘Eiki Sea, na’a ku ki’i lave pē au ki ai ko ho’o me’a mai pē ‘oku to e ‘i ai ha me’a makehe, pea ko e ‘uhinga ia ‘eku lave ki ai. Kā te u ki’i hoko atu pē. Sea ‘oku ‘i ai ‘a e me’a mahu’inga ‘i he tali ko eni mei he ‘Ene ‘Afio, ‘oku ‘i ai ‘ene lave fakahangatonu heni ‘o fekau’aki tu’utu’uni ‘e he Fakataha Tokoni ...

Lord Fusitu’a: Palēmia kapau ‘e laumālie ki ai.

‘Eiki Palēmia: Sai pē.

Fakahā ‘oku te’eki aofangatuku Tu’i ki hono veteki Fale Alea

Lord Fusitu’a: ‘Io, ‘Eiki Sea ko e ‘ai pē ke fakamā’ala’ala lelei ki he ‘Eiki Palēmia ko e tali ko eni mei he ‘Ene ‘Afio mo e Fakataha Tokoni ‘oku fekau’aki pē ia mo e ngaahi tukuaki’i ki he Kāpinetī ‘a ia ‘oku aofangatuku ko ē ke veteki ko ē Fale ni, ‘oku te’eki ke fai ha aofangatuku ia ki ai ‘Eiki Sea, mālō.

Taukave Palēmia ‘ikai tali Tu’i Tohi Tangi ke veteki Fale Alea

‘Eiki Palēmia: Sea ‘oku ‘ikai ke u loto ke to e pea kapau ‘oku ke pehē ke u tali atu ai leva ke faka’osi eni. Ko e uho ‘o e ‘ū Tohi Tangi ke veteki ‘e he ‘Ene ‘Afio ‘a e Fale Alea. Pea ‘oku ou fie fakahā atu eni ‘oku ‘ikai ke tali ‘a e me’a ko ia.

Lord Nuku: ‘Eiki Sea ki’i fakatonutonu atu pē ‘Eiki Sea. Ko e Tohi Tangi ko e ‘ave ki he Fakataha Tokoni ke toki fai mei ai ha tu’utu’uni, kā na’e ‘oatu ‘a e ngaahi ‘uhinga kā na’e ‘ikai ke ‘uhinga ‘o e Tohi Tangi ‘o fakatatau ki he’ene me’a ko ē ‘oku ne me’a mai ‘aki. Pea kapau ‘oku ne me’a mai ‘aki pea tukuange mai ke tau tipeiti ‘i he ‘uhinga ko ia, he ‘oku ‘i ai ‘emau tui ‘a mautolu ‘oku ‘i ai ‘enau tui, kā ko ene tu’u ko ē ‘i he taimi ni kapau ‘e faka’atā ē kae ‘ikai ke ‘i ai ha tali ki ai ‘Eiki Sea, ‘oku ‘ikai ke palanisi leva ‘a e me’a.

Mafai Tu’i mei Sanuali ki Tīsema ke veteki Fale & kei fakaongoongo pē ki ha’ane tu’utu’uni

‘Eiki Sea: Hou’eiki te u tokoni atu ki he feme’a’aki. ‘Oku mo’oni pē ‘a e me’a ‘a e Hou’eiki Nōpele pea ‘oku ‘i ai pē mo e mo’oni me’a ko eni ‘a e ‘Eiki Palēmia. Kā te u fakatokanga atu hou’eiki, he koe’uhí ko e mafai ko ē ‘o ‘Ene ‘Afio ‘oku ‘atā pē mei Sanuali ki Tīsema, pea ko e

me'a pē te tau lava 'o fai 'i Fale Alea, ko 'etau fakaongoongo pē. Pea 'i he 'ene pehē 'oku tau kei fakaongoongo pē.

Taukave Palēmia 'osi ha pē he folofola Tu'i 'ikai veteki Fale Alea

'Eiki Palēmia: Sea ko e ki'i na'a ku fakakaukau au 'oku mahino kā tā ko ē 'oku te'eki ai pē ke mahino. 'Oku 'osi hā 'i he folofola ko eni 'a e ngaahi feitu'u folofola mai 'a e Tu'i ke 'ave ki ai, ne 'osi sipela hangatonu mai heni ko e 'Omitatimeni, ko e *Public Prosecutor*, 'a ia ko e 'Ateni Seniale ia ...

Lord Tu'ihā'angana: Sea ki'i tokoni pē ki he...tapu mo e Feitu'u na pea tapu ... 'ikai, mo'oni ko e me'a 'a e 'Eiki Palēmia, hangē pē ko ho'o me'a he me'a heni, **pea lipooti ki he 'Ene 'Afio**, fakahoko 'a e 'ū ngaue ko eni 'a e va'a ko eni **pea lipooti ki he 'Ene 'Afio**, pea hangē ko ho'o me'a 'oku kei ava pē 'a e me'a ko eni he ... pea kapau 'oku solova ai pē ia 'i hē fakatatau ki he tu'utu'uni 'a 'Ene 'Afio, kā 'oku 'osi 'a e ngaahi ngāue ko ia, pea to e lipooti ki he 'Ene 'Afio, kei lele pē fu'u fo'i *process* ko ia.

'Eiki Palēmia: Sea 'oku 'i ai mo e me'a heni 'oku 'asi 'i he tali ko eni mei he Fakataha Tokoni, fekau'aki tonu ia mo e Lao Fakavavevave, 'oku hā 'i he Tu'utu'uni ko eni mei he Fakataha Tokoni, ke 'ave 'a e *petition*, ki he *Director of Public Prosecution*, he ko 'ene tu'u lolotonga 'oku te'eki ai ha lao ia ki he me'a ko ia, pea ko e taha 'i he ngaahi lao 'oku mau fakahū atu 'oku fekau'aki tonu mo e fo'i me'a ko eni. 'Oku 'asi ia ...

Te'eki aofangatuku Tu'i he 'oku kei fakaongoongo e Fale Alea ki ha'ane tu'utu'uni

Lord Fusitu'a: Fakatonutonu 'Eiki Sea...Sea hangē ko e lave 'a e motu'a ni 'anenai ko e Tu'utu'uni ia fekau'aki mo e tukuaki'i 'a e Tohi Tangi 'oku 'i ai 'a e ngāue ta'efakalao mei he Kāpineti. Ko e me'a ko ē fekau'aki mo e Fale ni 'Eiki Sea 'oku te'eki ai ke fai ha aofangatuku hangē ko e me'a 'a e Feitu'u na, 'oku ko e mafai 'o 'Ene 'Afio 'i he ta'u kakato tau kei fakaongoongo pē, kole atu ke tuku mu'a 'a e me'a ko ē 'oku hangē ko e lau 'a e Nōpele mei 'Eua, kapau 'e me'a ia kuo pau ke tau tipeiti tautolu.

'Eiki Palēmia: Sea te u to e fakamahino atu he ko ena 'oku ke 'osi ma'u kātoa pē 'e he Fale ni.

Lord Tu'ivakanō: Sea ke u to e tokoni atu pē Palēmia. Tapu pē mo e Feitu'u na Sea, ko e me'a ko eni kā 'i ai ha Tu'utu'uni 'oku fou ia mei 'olunga mei heni mei he Feitu'u na, ko e Seá ia te ne toki fakahoko mai 'a e me'a ko ia he ko e me'a 'oku fekau'aki pea mo e Fale Alea. Mālō.

Fokotu'u Palēmia ke fakatonutonu e Lao

'Eiki Palēmia: Sea, faka'apa'apa pē au ki he me'a ko eni 'oku 'omai mei he Hou'eiki Nōpele. Ko e Tu'utu'uni ko eni 'oku 'osi *public*, 'osi tufa 'i māmani, pea 'oku ma'u 'e he tokotaha kotokotoa pē kau ai 'a e Feitu'u na. Ko 'eku fie lave ki ai he 'oku mahu'inga 'a e konga ko eni 'o e Tu'utu'uni mei he Fakataha Tokoni. Ko e Tu'utu'uni ia 'oku pehē ni. **"Ko e Tohi Tangi ko ē 'oku fekau'aki ko ia 'oku 'i ai 'ene fekau'aki mo e *public prosecutor*, pea mo e 'Ateni Seniale 'ave ki ai he 'oku mahu'inga 'a e me'a ko eni he 'oku te'eki ai ke 'i ai ha lao ...**

Lord Nuku: ‘Eiki Sea ko ‘eku fakatonutonu atu pē ki ai ...

‘Eiki Palēmia: Ko e fokotu’u ko ē ‘a e mātu’a ni ke fai mo fokotu’u ‘a e fakatonutonu ...

‘Eiki Sea: ‘Eiki Palēmia ko e fakatonutonu mei he Nōpele ‘Eua.

Lord Nuku: Ke fakalao’i ...

<005>

Taimi: 1050-1055

‘Eiki Sea: Fakatonutonu mei he Nōpele ‘Eua.

Toki faitu’utu’uni Tu’i ki hano veteki Fale Alea ‘i he maau ngaahi ngāue ki he ngaahi tukuaki’i Kapineti

Lord Nuku: Ko ‘eku fakatonutonú, ‘Eiki Sea, ‘o fakatatau ki he tohi ko ē ko ē na’e ‘omai ko ē ko ē mei he *Privy Seal*, pē ko e Tauhi Sila ko ē ‘a ‘Ene ‘Afió. Ko e tohi ‘oku pehē ni, peesi fakamuimui kupu hono 3. **Ko e fale’i ‘a e Kōmiti Fakatotolo mo Fakamā’opo’opo e Ngāue Fakahoko mo e Tala ‘o e Fonuá ki he Kōmiti Fakamaau ‘a e Fakataha Tokoni ‘i he ngaahi Tohi Tangi ni, fekau’aki mo e ngaahi fakamatala fale’i fakahinohino kau ki he anga faka-Tongá pea mo e Tukufakaholo faka-Tongá, ki ai ‘a ‘Ene ‘Afió, maau ‘a e Falé.** ‘A ia ko hono mahinó, ‘oku te’eki ai ke kakato. ‘E toki fai ha tu’utu’uni ‘a ‘Ene ‘Afió, ‘i he maau ‘a e ngaahi fale’i ko eni mei he ngaahi Kōmiti ko ē ‘oku tohi mai he tohi. Ko e tohi eni ‘a e *Privy Seal*, ‘a ē ‘oku ou lau hangatonu atu mei aí. ‘Oku ou tui kuo ‘osi mea’i pē ‘e he Feitu’u na, ko e tu’unga ko ē na’a ku ma’u ai e tohi ko ení, he koe’uhí ko au na’a ku hanga ‘o fakahū e tohi ko ē ‘a e kau Nōpelé, pea ko e tohi tali e ‘a e *Privy Seal* na’e ‘omai ki he motu’a ni. Ko ia Sea, fakatonutonú ia.

‘Eiki Minisitā Fefakatau’aki: Sea, ke ‘ai mai ai pē e tohi ‘a e kau Nōpele ke tau mea’i ai pē, fo’i tohi ko ē ki he Tu’í, ke tau mea’i ai pē ke tau ‘alu atu ai pē ke tau fanongo mu’a ki ai, kātaki.

Lord Nuku: Ko e ‘ai atú, Sea, ko e tohi tali ē na’e ‘omaí. Ko e tohi tangi e tolu ko ē ‘oku ‘omaí na’e ‘i ai e tohi tangi ai ‘a e kau Nōpele, ko e pou pou, tohi tangi pea mei he ngaahi siasí, pea mo e tohi tangi pea mei he kakai e fonuá. Ko ia Sea.

‘Eiki Minisitā Pa’anga: Sea. ‘Eiki Sea, tapu mo e Feitu’u na, ko ‘eku ki’i fakatonutonu pē e ‘Eiki Nōpele Niua, ko e pehē ko ē ko e tohi tangi mei he ngaahi siasí, ‘ikai, hala ia, ko e tohi tangi mei he ni’ihi

Lord Fusitu’a: Fakatonutonu atu e Minisitā, na’e ‘ikai ke u pehē atu au e ngaahi siasi, Sea.

‘Eiki Minisitā Pa’anga: Ka na’e ‘ikai ke kakato e Siasi Penitekosi. Mālō Sea.

'Eiki Sea: Me'a mai 'Eua 11.

Tokanga ki hono tokoni'i ngaahi kautaha sipoti he teu atu ki he Sipoti 'i Ha'amoia

Tevita Lavemaau: Tapu pea mo e 'Eiki Seá, tapu pea mo e 'Eiki Palēmia mo e Hou'eiki Minisitā, 'uma'ā e Hou'eiki e fonuá. Sea, ko e tu'u hake e motu'a ni ia ko e muimui'i pē e me'a na'e 'ohake 'e he 'Eiki Nōpele 'o 'Euá, felāve'i eni pea mo e pa'anga ki he sipotí, 'Eiki Sea. Ko e mahu'inga ko eni 'o e teuaki ko eni 'o e Sipoti ki he Pasifiki Saute ki Ha'amoia, 'oku lau māhina pē, pea na'e 'osi fai pē e fakamatala mei he 'Eiki Minisitā Pa'anga, pea pehē ki he 'Eiki Minisitā 'oku ne tokanga'i 'a e Poate ko ení. 'Eiki Sea, ko e fie 'ilo pē, Sea, ko e fakamatala ko ē na'e 'omai 'e he 'Eiki Minisitā Pa'angá, ko e talu e tanaki ko eni e silini mei he leví, mei he *foreign exchange levy*, ko e pa'anga pē e 10 miliona, 'Eiki Sea.

Ka ko e motu'a ni na'e kau 'i hono kamata fakahoko 'a e Lao ko ení, pea mo hono tānakí. 'Oku ki'i tō mama'o eni ia mei he anga 'eku fakafuofua atú, 'Eiki Sea, pea mo e anga ko ē e fehū'aki ko ē 'a e pa'angá 'i he ngaahi ta'u ko eni 'e tolu ko eni kuo hilí, 'oku 'alu ke to e lahi ange e fetāfeaki 'a e pa'angá. Pea kuo u 'osi fakafuofua atu au ia, fakamolemole pē 'a e Hou'eikí, kuo u 'osi fakafuofua atu au 'i he 15 pē 'i he laine ko iá. Ko ia 'ou ou ki'i kole atu pē au ia ki he Pule'angá, kae tautautefito ki he 'Eiki Minisitā Pa'anga. He 'oku 'ikai ke ho'ata 'o ngali tonu e fika ko ení. Ko e fika ko ē na'e 'omai 'oku ngata pē ia i Sanualí, ko e māhina eni ia, ko e 'osi eni ia 'o Mā'asi.

Pea ko e me'a 'e taha, 'Eiki Sea, ko e pa'anga ko eni e 35 ko eni 'oku tānaki ko eni pea mei he mala'e vakapuná. Ko e kakai ko ē 'oku fe'alu'aki ko ē 'i he *border*, he fehū'aki ko ení, ko e 'ū fika ko ē 'oku ngāue'aki ko ē 'e he Takimamatá, 'oku meimei 'oku 'avalisi he 40,000. Kapau 'e lau 'a e hū atu mo e hū maí, 'Eiki Sea, 'e fakafuofua e motu'a ni ia, 'ikai ke to e si'isi'i ia he 2.5 pē 3 miliona he ta'u, 'a e silini ko ení. Kaikehe, tuku pē mu'a ke toki fai mai ha fakamaama pea mei he 'Eiki Minisitā Pa'anga. Na'e 'i ai foki e talanoa 'o pehē, ko e silini ko ení 'oku te'eki ai ke 'omai ia, kei tānaki pē ia, tuku pē ia 'i mala'e vakapuna. Ko 'eku tokangá 'a'aku, 'Eiki Sea, toe pē e māhina e fā iā pea fai 'etau sipoti

<006>

Taimi: 1055-1100

Tēvita Lavemaau : ... 'Oku 'i ai e hoha'a ia tautefito eni mei motu, pea kau pē pea mo Tonga 'eikí ni ai. 'Oku te'eki ke 'asi mai ha 'u faka'ilonga, kuo fakaivia e ngaahi sino sipoti, tau pehē hangē ko e 'amatua. Ko e 'amatuá ia kau ia he talēniti 'o e fonuá ni, 'a e me'a ko e tukituki. Ka 'oku 'osi taimi ke nau ki'i kamata tukituki 'ea mo e ngaahi me'a ko ia. Fai ha ngaahi fe'auhi, kae 'uhinga foki e fai e me'a ko ení 'Eiki Sea, hono 'atu ha pa'anga ke ke fakaivia nautolu. Ko e netipoló, mo e hā fua 'a e ngaahi sipotí 'Eiki Sea. 'I he motu'á ni ia neongo hono kaniseli e sipotí, ka 'oku lele-'i-matangi e ngāue ki Teufaivá pea mo e teuteu. He kapau 'Eiki Sea na'e fakahoko e sipotí, kuo ngatū katoanga pē fonuá ni. Kuo 'osi 'a Atele mo e ngaahi nofo'anga ko iá hono langa, Kolisi ko Tupou Kuini Salote. 'Ikai ke u to e fai ha lau ki ai 'Eiki Sea, he kuo tau sítu'a tautolu. Ko e me'a eni 'oku fai 'etau tokangá 'atautolu.

Ko e ta'u ko ení 'oku tonu ke fakahisitōlia eni he fonuá ni. Ko e metali koula lahi taha, tonu ke ma'u ia ki Tongá ni. He kuo kamata ke tau hanga 'o fakamoleki e fu'u pa'anga lahi ke 'omai 'aki

e kakai 'oku nau ma'u e 'ilo fakatekinikale pea mo e hā fua, ke nau ō mai 'o tokoni'i kitautolu 'a e sipotí 'i Tongá ni, 'i he ngaahi sipoti kehe. He 'atelitá ko e hā fua mo e hā fua. Ko e 'akapulú ko e me'a tatau mo ia. Ka 'oku hangē ki he motu'á ni ia 'Eiki Sea, 'oku te'eki ai ke ngāue 'e Pule'angá ni ke tekelele e fo'i pulú ke tau ongo'i 'oku tau ma'anu ki 'olunga. Pea ko e me'a ia 'oku fai ai e kole ki he Minisitā ko eni 'oku 'anautolu e sipoti. Ko tahi ia 'oku mate 'aupito 'a tahi ia, na'a ku fanongo pē he ongoongó he uike kuo 'osí na'e lele atu e motu'a 'oku ne tokanga'i e 'atelitá ki 'Eua, fai e fanga ki'i fakataha ai mo e me'a. Ko e sipoti eni 'a e fānau akó 'oku te'eki ai ke fai, ke vave, kae lava ke unuunu mai mei ai ha tamaiki ke teuteu'i, ke teuteu'i, ko Siulai pē ena. Pea 'oku tonu ke kamata leva pea mo e ngāue ia kapau 'e fai ha ngāue tokamu'a 'a e Pule'angá ke teuteu'i 'a e *MV* Maui mo e Tongiakí ke lele 'o 'ave e kau sipoti. He ko e fo'i lele lelei ia, pea 'ave mo e kakai sio sipoti mei Tongá ni, ke nau ō 'o tu'uaki atu hotau fonuá ni. Ko ia ko e ki'i fakamalanga Sea 'oku ou tokanga lahi ki he teuteu 'etau sipotí, ko e 'uluakí ia.

Pea ko hono uá 'Eiki Sea, ko e mālō ko e 'Eiki Tokoni Palēmia eni 'oku me'a mai heni. Pea fakamolemole pē Hou'eikí, he fakahoha'a ko ia he lave ki he hala. Ka ko e pehē koā ke to e tuku e tangí ..

'Eiki Palēmia : 'E lava ke tau foki ki he sipotí ka ke toki ha'u he me'a hono uá.

Tēvita Lavemaau : 'Eiki Palēmia.

'Eiki Palēmia : Me'á na'a ke toki fakamatala mai 'a e anga ho'o fakakaukau mo ho'o fokotu'utu'u ki he sipotí, pea ko eni 'oku ke 'alu eni ki he me'a. Ko u kole atu pē 'e lava ke ki'i fai atu ha tokoni ki he Feitu'ú na he sipoti.

Tēvita Lavemaau : Ko 'eku ki'i faingamālie 'oku miniti pē 'e 5 'oku te'eki ke 'osi 'eku taimi 'omai 'e he Sea.

'Eiki Palēmia : 'O pe'i sai.

Kole ke tukumai ha pa'anga mei he Pule'anga ke fakalelei'i hala pule'anga

Tēvita Lavemaau : Ko 'ene lava pē ko iá pea ke toki me'a mai 'Eiki Palēmia mālō. Fakamolemole pē he fakahoha'a ki he halá, ka 'oku ou tui au 'oku .. hotau fonuá ni 'o tautolu ia kuo tau hangē ko ē 'etau talanoa ko ē ki he kovi hotau halá ha me'a pē kuo tau tali, ko e kongá pē ia 'etau mo'uí he māmani ko eni. Hangē eni ia ha fa'ahinga kalusefai kuo pau pē ke tau fai 'etautolu he 'ikai ke to e 'i ai hano faito'o, ka 'oku 'ikai ke u tui pehē au. Ko e 'uhinga e kolé, ko e kole ko ení, ki he, sio pē he *Face book* ki he mātu'a pea mei Tokelau fai hono sima'í mo 'enau fakahanu noa pē pehē, ko e ngāue ko ení ko e ngāue ta'etotongi pē, ko e tokoni pē ko e 'uhingá ko e ngāue ke fai. Pea to e pehē koā ke fēfē. Ko e tu'unga ia 'oku tau 'i ai he 'aho ni. Ka 'i he tui 'a e motu'á ni 'Eiki Sea, 'Eiki Palēmia kae 'uma'ā 'a e Tokoni Palēmiá, Minisitā Pa'angá. Toe eni 'a e māhina 'e 3 'oku 'i ai pē 'a e fanga ki'i toenga sēniti, ke tokoni mai ki he ngaahi halá tautefíto ki he 'otu motu, tautefíto ki 'Eua, pehē ki Ha'apai mo Vava'u. Ko u tui au ko Tonga 'eiki ni ia 'oku faingamālie pē 'oku lahi 'a e ngaahi me'angāue. Ko e kolé pē ia. Ke mou laumālie lelei 'o tukumai ha fanga ki'i sēniti 'o 'ave ki he Potungāué ke nau lava 'o fai'aki e ngāue. He 'oku 'i ai

pē si'i tu'unga mātu'a 'i motu, ko e vahe pē mo e 'ikai ha me'angāue ke fai'aki ha ngāue. Ko e me'a fakamamahi ia, pea 'oku kamata ke 'ita 'a e kakaí ia.

Lord Nuku : 'Eiki Sea, 'e lava pē mu'a ke u ki'i tokoni atu pē?

Tēvita Lavemaau : Faka'ofu'ofa.

Fokotu'u teuteu'i fānau fakalotofonua ke kau he timi 'akapulu ki he fe'auhi Ipu 'a māmani

Lord Nuku : Ko 'eku ki'i tokoní pē 'aku 'Eiki Sea...

<008>

Taimi: 1100-1105

Lord Nuku: ko 'eku, koe'uhī ko e kau sipoti fakalotofonua. Ko 'eku lave'i ko ení 'Eiki Sea ko 'eku tokoni atú Fakafofonga he 'uhī 'oku tonu ke kau atu mo e 'akapulú he koe'uhī he 'oku tau e Ipu ko ē 'a Māmaní 'i he ta'u ni. Pea ko u lave'i pē 'oku 'ikai ke 'i ai ha tamaiki Tonga ia 'e kau. Pea ko u lave'i hangē ko eni ko e sipotí ko hono uki 'oku uki mai 'a muli ka 'oku 'ikai ke teuteu'i 'etau fānau fakalotofonua ka ko e 'uhinga ia e pou pou atú ke teuteu'i mu'a 'etau fānau ke nau hanga fakafofonga'i kitautolu he 'oku mahino 'a muli ia 'oku teuteu'i kinautolu ia he Pule'anga mulí. Ka ko e tokoni atu Fakafofonga ke 'uhī ke fakakau mu'a ha'atau kau sipoti 'o hangē ko e 'akapulú mo e 'ū, kae teuteu'i kinautolu ke nau lava a'u ki he tu'unga ko ē ko ē 'oku 'i ai 'a mulí ka ko hono teuteu'i ...

Tali Pule'anga lele pē polokalama hono teuteu'i fānau 'akapulu

'Eiki Minisitā Fefakatau'aki: Sea ko e ki'i fakatonutonu atu pē he 'oku kau e motu'a ni he Poate 'o e 'Akapulú. Ko e teuteu'i ko ē fānau Tonga ni 'oku lele 'i he ta'u mo e ta'u mo e taimi kotokotoa pē 'oku 'ikai ke u 'ilo 'e au pē ko fē kongā 'o pehē 'oku 'ikai ke teuteu'i 'a e fānau Tonga ni. 'Oku ai e *high performance unit* kuo 'osi fokotu'u 'e he 'akapulú 'a ia 'oku ne unuunu kotokotoa 'a e tamaiki lelei tahá. 'Oku 'i ai 'enau *academy* 'oku lele faka'aho he 'aho kotoa pē. 'Oku 'i ai e 'ū *competition* 'oku fai 'i he ngaahi vahefonua kau ai 'a Tongatapu ni, Ha'apai, Vava'u mo 'Eua ke teuteu ki he *build up* ki he *World Cup*. Ko e fānau 'oku 'i mulí ko e fānau na'e va'inga 'i Tonga ni 'oku 'ikai ko ha tama 'Initia. Ko e hā e 'uhinga 'oku tau hanga ai 'o fakafaikehekehe'i e fānau mulí?

Lord Nuku: Fakafofonga ...

'Eiki Minisitā Fefakatau'aki: Ko e fānau Tonga ia.

Lord Nuku: 'E sai pē Fakafofonga ke u ki'i tali pē te ke tali 'e koe, kapau te ke tali 'e koe pea sai pē ia.

Fakatangi ke fakalelei'i ā pilisone Sainai 'i 'Eua

Tēvita Lavemaau: Sai pē ke u ki'i tokoni mu'a, mālō 'aupito 'Eiki Nōpele tokoní pea mālō e tokoni 'oku fai mai he 'Eiki Minisitā, tēpile 'a e Pule'anga ke nau toki sokosoka ai, faka'osi ai leva 'eku ki'i taimi 'a'aku 'Eiki Sea. Ko e me'a faka'osí pē 'Eiki Palēmia kae 'uma'ā e pilisone ko e fakataha faka'osi eni e Fale Alea *session* ko ení. Pea tau mālōlō pea tau toki me'a mai pē 'i Mē pea tāpuni e ta'u fakapa'angá. Kei to'e pē mo faingata'a'ia si'i kau pōpula 'oku nofo 'i motú. 'Asinga ai nofo, ko e nofo toafa foki eni ia. Ko e fu'u toafa ko eni 'oku ofi ki tahi pea ko e havili mo e 'uhá ko 'ene me'akaí 'a'ana. Pea 'ikai ke ngata pē he si'i kau pōpulá mo e li'ekiná tapu mo kinautolu ka 'oku pehē pē mo e mātu'a selá. 'Oku 'ikai ke 'i ai ha nofo'anga 'Eiki Sea pea ko u kole atu ā ki he 'Eiki Palēmia mo e Minisitā fetukutuku mai ā nautolu ki Tonga ni kae 'oleva ke lava e ngāue pea toki fai pea ka 'ikai pea tuku 'aupito heni kae 'oua 'e fu'u 'ave 'o li'aki pehe'i he 'oku hoko 'enau faingata'a'ia 'a nautolu ko e fakakavenga ia ki he vahefonuá. Pea 'ikai ke ngata pē a' 'oku 'i ai mo e ngaahi palopalema kehe ia 'oku kamata ke ha'u ia mo e faingata'a'ia ko ē 'a e tangata 'ene nofo pehē. Ko ia 'oku pehē pē e ki'i fakatangi mo e kole ko u tui ko 'etau fokotu'u mai ko eni 'i Sune ko eni mahalo te u to e fakatangi atu pē he me'a tatau kae 'ofa pē ke 'oua 'e pehē. Mālō 'aupito 'Eiki Sea e ma'u faingamālie mālō.

'Eiki Sea: Mālō Hou'eiki ko 'etau taimí kole atu ke tau mālōlō.

(Pea na'e ki'i mālōlō ai)

<009>

Taimi: 1120-1125

(Na'e te'eki ke hū e Falé.)

<002>

Taimi: 1130-1135

Sātini Le'o: Me'a mai 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea, Lord Fakafanua'

'Eiki Sea: Mālō ho'omou laumālie Hou'eiki. Na'e lava 'Eua 11 'o fakakakato 'ene miniti 'e 10 kimu'a pea tau mālōlō, pea ko e ngaahi *issue* na'e 'ohake 'oku tau fakaongoongo atu ki he Pule'angá ke 'omai ha'anau tali. Me'a mai 'Eiki Palēmia.

'Eiki Palēmia: Mālō 'Eiki Sea. Tapu ki he Feitu'u na kae 'uma'ā 'a e toenga 'o e Hou'eiki Mēmipa, kae fai atu mu'a ha ki'i fakalavelave ki he 'ū me'a ko eni 'oku tokanga ki ai 'a e Fakafofonga Fika 11 mei 'Eua.

Tali Pule'anga 'ikai ha pa'anga ke fakalelei'i 'aki ngaahi hala

Ko e me'a lalahi 'e tolu na'e lave ki ai. Ko e 'uluakí, ko e sipoti. Pea ko hono uá. Ko e hala pule'angá. Pea ko hono tolú, ko 'Eua. Ko e *issue* 'e ua fakamuimui na'e 'osi lave pē ki ai 'a e Minisitā ko eni kimu'a, pea na'e 'osi 'oatu pē tali ia mei he, kā ko e hala pule'angá 'oku tokanga ko ē ki ai. Hou'eiki! 'Oku 'ikai ke 'i ai ha taha ia 'ia tautolu te ne ta'e'ilo ki he palōpalema ko

eni, tau tōfuhia kātoa ngaahi vahefonua. Ko e me'a pē eni na'a ku kole ki ai ke tau ki'i fakama'uma'u hifo he 'ikai ke lava 'e he Pule'angá ia 'o tanu kātoa 'a e ngaahi fu'u luo lalahi ko eni 'oku lolotonga, 'osi ange 'a e fu'u to'u 'uha ko eni kuo hoko mai 'a e ngaahi fu'u luo. Pea 'oku ou fie fakahā atu 'a e me'a ko eni, 'oku 'ikai ke tuku 'a e ngāue 'a e Pule'angá ki he me'a ko ia. 'Oku 'ikai ko ha ki'i ngāue si'isi'i eni 'a e hala pule'angá 'oku mou 'osi mea'i kātoa. Kā ko e me'a pē 'oku ou fie fakamanatu atu kia kimoutolu 'oku 'ikai ke ma'u 'e he Pule'anga ko eni 'a e pa'anga ko ē 'oku fiema'u ke tanu 'aki 'a e halá, pea ko e 'uhinga ia 'oku hū mai ai 'a muli ko e 'uhinga ia 'oku hū mai ai 'a muli 'o tokoni ki heni, ko e mahino kia kinautolu 'oku 'ikai ke a'u hotau ivi ki ai. Neongo ia Fakafofonga. 'Oku fai pē 'a e ngāue ki ai. Me'apango pē 'oku 'ikai ke 'i heni 'a e tokotaha ko ia ke ne hanga 'o 'oatu ha fakaikiiki kau ki he ngāue 'a e Potungāue Hala, he 'oku nau fakakalalasi, ko enau ngāue 'oku 'ikai ke pehē ke nau 'ai noa'ia, 'oku nau hanga 'o hiki fakahokohoko 'a e anga ko ē 'a e ngaahi fiema'u vivili taha 'o kamata mei ai 'enau ngāue.

'A ia ko e fiema'u vivili, 'oku fiema'u vivili kātoa 'a e ngaahi feitu'u ia, kaekehe 'oku 'ikai ko ha ngāue si'isi'i eni, 'Eiki Minisitā, mahino pē kiate au 'a e me'a 'oku hoko ki 'Eua. 'Oku totonu pē ke mahino kia kinautolu ke tau sio fakalukufua, 'ikai ke 'aonga ke tau 'omai 'etau ngaahi fiema'u fakavāhenga ke teke mai ki loto lolotonga ko ia ko e ngāue 'a e Pule'anga 'oku ne siofi fakalukufua 'a e me'a ko eni 'oku fekau'aki mo e palōpalema.

Ko e palōpalema 'o e hala 'oku ou fie tuku atu ke 'ilo 'e he kakai 'o e fonua, te tau fe'ao mo e palōpalema ko eni mahalo 'o a'u ki ha tu'unga tukukehe kā 'i ai ha mana 'o faifai kuo tu'umālie 'a e fonua ko eni kae toki lava ke feau 'a e me'a 'oku fekau'aki mo e hala.

Ko 'Eua, na'a ke 'osi 'ohake 'a e me'a ko eni pea na'e 'osi 'oatu 'a e tali ki ai, me'apango 'oku 'ikai ke 'i heni 'a e tokotaha ko ia 'oku kaunga tonu ki he me'a ko ia, kā 'oku ou fakamo'oni au ia kiate koe, mo'oni 'aupito ia na'a ku a'u tonu au ia 'o sio 'i he feitu'u ko eni 'oku 'i ai ko eni 'a Sainai, 'ikai ke 'i ai ha, faka'ofa 'aupito kau pōpula, fale e Sela 'oku to e fu'u faka'ofa ange mo ia, pea ko e fokotu'utu'u ke 'ave kongā ko eni 'o e *high school*, 'ū fale ko ia 'ave ki ai pea toki 'oatu 'e he Pule'anga ha tokoni fakalahi atu ki ai. Me'apango kapau 'oku tuai 'a e ngāue 'oku 'ikai ke u ma'u ki ai, ke 'i ai ha'aku tali lelei ki ai, pē ko e hā 'oku tuai ai hono fai mo kamata 'a e ngāue ko ia. Kā 'oku ou fakahā atu 'e fai pē ngāue he 'ikai ke tuku, kā ke kolekole ange pē kia kinautolu ke nau to e ki'i 'atu 'a e kātaki. Ko e fokotu'u mai ke fakafoki mai kinautolu ki Tonga ni, te'eki ai ke fai ha ki'i sio ki he tafa'aki ko eni 'oku to e ki'i faingata'a ange ia, 'oku 'ikai ke u lava ke u 'oatu ha tali ki he fokotu'u ke fakafoki mai nautolu ki Tonga ni.

Taukave Pule'anga 'oku nau tokanga ki he sipoti

Ko e me'a ko ē felāve'i mo e Sipoti. Hou'eiki! 'Oku 'ikai ke 'i ai ha Pule'anga ia 'e ta'etokanga ki he Sipoti, na'a pehē 'oku ...

<004>

Taimi: 1135-1140

'Eiki Palēmia: 'oku 'ikai ke mau tokanga ki ai. 'Oku tokanga e Pule'anga ko eni ki he sipoti, pea 'oku 'i ai 'emau fokotu'utu'u ki ai. Sea, na'e hū mai e Pule'anga ko eni he 2015, 'ikai ke 'i ai ha'amau fu'u loko taukei mo e anga e fokotu'utu'u mo e fakalele e sipoti 'i he fonua ni. Ko e

‘uluaki me’a ko ē na’a mau fetaulaki mo iá, ko e sipoti ko eni ki Papua Niu Kiní. Hou’eiki, ‘ikai ke u lava ke u hanga ‘o fakaikiiki atu e me’a na’e hokó. ‘I he ‘aho ni ‘oku kei mo’ua mai e *TASANOC* ki he Pule’angá ko e 300,000. Ko e me’a ko ē na’e hokó,, ka u ‘oatu pē ha ki’i konga lalahi. Ko e ‘uhinga ‘eku lave ki hē, ki he puipuitu’a ko iá he ‘oku mahu’inga ‘a e ngāue ko ē ‘oku fai ‘e he Pule’anga lolotongá. Na’e ‘ave ‘e he, mahalo na’e meimei toko 200 tupu ‘ape, pē, pea ko e me’a fakaloloma taha na’e hokó, ‘ikai ke fu’u maheni e Pule’anga ko ení, mau kei fo’ou. A’u ki he tu’unga ‘o uta e fu’u kau sipoti ‘o ‘ave, ‘oku ‘ikai ke nau *qualify* ki he ... Pea ‘ikai ngata aí, ‘alu mo e kau ‘ofisiale ia ‘o tō, ‘o nofo nautolu ia i *Port Moresby*, kae kei toe e kau sipoti ‘i Tonga ni. Ko e taha eni ‘a e me’a fakaloloma na’e hoko ‘i he’emau hū atú, nofo e kau ‘ofisiale ‘i Papua Niu Kini, *Port Moresby*, kae nofo atu e kau me’a ia ‘i Tonga ni, ‘a e konga lahi e kau sipoti. Pea na’a mau feinga. Ha’u e kole, ha’u e kole, ‘o ‘oatu ‘e he Pule’anga e silini ke fua’aki e me’a ko iá kae lava e si’i fononga atu ‘a e kau sipoti. Ko e olá, na’e toe fu’u faka’ofa ange ia. Ko ‘etau mētali koula ko ē na’e ma’u he kau sipoti ko iá, ko e kau ha’u mei muli. Pea ko e tali ko ē na’e ‘omai kia mautolú, ‘ave pē kinautolu ke nau ō ki ai ‘o fakaangaanga. Hou’eiki, me’a faka’ulia ia ko ‘etau ‘ave ke nau ō ‘o fakaangaanga he fu’u fakamole lahi pehē fau ‘a e Pule’angá.

Ko e me’a ‘e taha ‘oku ou fie lave ki ai. ‘Oku ou loto pē ke u vahevahe atu e puipuitu’á. Ko e tu’utu’uni ko e ‘o e fakalele e sipoti, vahe tolu-e-taha ‘a e *Federation*, vahetolu-e-taha ‘a e Pule’anga, vahe-tolu-taha ‘a e *TASANOC*. A’u ko eni ki he teuteu ‘avé, talamai ‘enautolu ‘oku ‘ikai ke ma’u ia ‘a e *Federation*, ‘ikai ke ma’u e vahetolu-e-taha, kae fua kātoa ‘e he Pule’angá. Ko e me’a leva na’e fai ‘e he Pule’anga ko ení, tonu ke fai ha *reform*. Ki’i ta’ofi e sipoti, he ‘oku ‘ikai ke tau lava ‘etautolu ‘o teuteu’i ha’atau kau sipoti lelei, kae fai ha’atau fokotu’utu’u fakalotofonua ke teuteu’i ai ‘a ‘etau kau sipoti, mo ‘i ai ha fa’ahinga fokotu’utu’u pau ki he kaha’ú. Ko ‘ene tu’u he ‘aho ni, ‘oku ‘i ai e *Sport Council*, ‘a e Pule’anga. Ko e fo’i sino ia te ne hanga ‘o fakamā’opo’opo e sipoti, pea he ‘ikai ke to e fai e me’a ko e ‘alu noa’ia ki muli. Ke pae atu pē ha fu’u kakai ‘o ‘ave ta’e.. ‘Oku ‘i ai ‘a e me’a ia ‘oku mau fokotu’utu’u ko e *standard*. Kuo pau ke ‘omai e *detail* kātoa e ngaahi me’a ko ia he ngaahi *Federation* ke fakapapau’i ‘oku nau *qualify* ke nau ‘alu. Ko e founa ia ‘oku fai he ‘aho ni.

Ko e taha e me’a ko ē ‘oku fai ki ai e hoha’a ‘a e Pule’angá, te’eki ai ke hanga ‘e he *TASANOC* ‘o ‘omai ha fakatamala pa’anga. ‘Oku ‘i ai ‘emau fakamatata pa’anga ‘a e Pule’angá, ‘oku mau hanga ‘emautolu ‘o ‘oatu, pea ‘oku mau hanga ‘o fakahā e pa’anga ko iá, mo e founa ke ngāue’aki. A’u ki he ‘aho ni ‘oku te’eki ai ke mau ‘ilo’i ko e hā e silini ‘oku ‘omai ‘e he *TASANOC*. Na’e teu ke mau fakataha he ‘aho ni, ka ‘oku toloi. Na’a ku faka’amu ke nau ō mai ka u hanga ‘o sipela mahino kia nautolu ‘a e tu’unga ‘oku ‘i ai e Pule’anga ko ení.

Lord Nuku: ‘Eiki Sea, ‘ai pē ke ki’i kole atu pē mu’a. ‘E lava ke ‘omai ha fakamatata pa’anga fakalūkufua ki he *TASANOC*, Liiki, ‘Iunioni. Fakamatata pa’anga ‘a e *TASANOC*

'Eiki Minisitā Fefakatau'aki: Sea, ka u ki’i fakatonutonu atu. ‘Oku ke fehu’i koe ki he Pule’angá ‘a e me’a ke ke fehu’i ki he *TASANOC* mo e *Federation*. He ‘ikai ke lava e Pule’anga ‘o tali e me’a ‘a e *Federation* mo e *TASANOC*.

Lord Nuku: ‘E 'Eiki Sea. kole ange mu’a ko ‘eku fehu’i ‘aku ki he 'Eiki Palēmia, he ko ia ‘oku ne pule’i e ‘ū me’á kotoa.

'Eiki Palēmia: Ka u 'oatu e me'a ko eni. Te u 'ai atu ha fakamatala. Na'e 'i ai 'eku tohi fehu'i ki he *TASANOC* he taimi ke 'omai ange ha'anau fakamatala pa'anga. Ko e fakamatala na'e 'omai 'oku 'ikai ke nau *accountable* ki he Pule'anga ko eni. 'Oku nau *accountable* nautlu ki he feitu'u ko ē na'e 'omai mei ai e silini.

Lord Nuku: Ko 'eku kole atú, he koe'uhí 'oku 'i ai e mo'ua ko e 300,000, 'Omai e fakamatala pa'anga

'Eiki Palēmia: 'Io, 'oku 'i ai e fakamatala 'oku mau ma'u.

Lord Nuku: 'Omai pea mo e Liiki, 'omai pea mo e 'Iunioni, mo e 'ū sipoti kehé. Ko e kolé ia.

'Eiki Palēmia: Sea, kātaki ke ki'i tatali hifo he 'oku ou ma'u pē 'e au ia kātoa e 'ū me'a ko ena 'oku ke tokanga ki aí.

Lord Nuku: 'Ikai, 'oku tonu foki ke mau ma'u, he 'e he Fale ni, he ko e me'a ko ení 'oku fai e feme'a'aki ki ai.

Silini 'ave mei he Kōmiti Liiki 'alu fakahangatonu pē ia ki he fānau

'Eiki Tokoni Palēmia: Ka u tokoni atu pē. Te u tokoni atu pē he koe'uhí ko e motu'a ni 'oku lolotonga.. Ko e 'ai pē ke fakamā'opo'opo 'a e ngaahi fakamatalá ke mahino ange ki he kakaí. Sea, ko e motu'a ni 'oku kei fakahoko fatongia ko e Palesiteni 'i he Kōmiti Liiki Fakafonua. Ko e silini kotoa 'a e Pule'angá na'e 'ave ki he liiki na'e

<006>

Taimi: 1140-1145

'Eiki Tokoni Palēmia: 'Alu hangatonu pē mei Fale Pa'anga ki he fānau. 'A ia he 'ikai ke fu'u fiema'u ia ke to e 'ātita he na'e 'ikai ke to e fou mai ia he Liikí 'o 'alu ai ki he fānau. 'A ia ko e hā pē 'a e silini 'a e Pule'angá na'e 'ave ki he Liikí 'oku totonu ke 'ilo pē ia 'e he 'ātita 'i Falé Pa'anga 'a e lahi e silini ko iá mo hono halanga.

Tui Palēmia ta'emaau ngāue ngaahi kautaha sipoti ka 'oku taumu'a ke fakalelei'i

'Eiki Palēmia: 'Oku 'i ai e me'a 'oku ou fie lave ki he me'a ko ení he ko e *reform* ko eni 'oku fai 'e he Pule'angá ko ení ki he sipotí, ko e me'a ia 'oku mau tui e Pule'angá ko ení ko e me'a ia te ne hanga 'o fakalalakaka e sipotí 'i he'etau fononga ki he kaha'ú. Tau tuku e lolotonga he 'oku felekeu. Ko 'ene felekeú eni nau toki lave atu ki ai 'alu ko eni ki Papua Niukiní.

Lord Nuku: Ko ia 'Eiki Sea ka ko e 'uhinga 'eku kole angé, mai mu'a ha fakamatala pa'anga. Ka ko e ngaahi fehālaaki ko eni ko ē 'oku lolotonga lele ko ē pe kuo hilí, ke fai ha ngāue ki ai. Ko 'eku kolé ia.

'Eiki Palēmia: Sea, tukuange ke u toki hanga 'e au 'o 'omai e fakamatala ko iá he 'oku 'ikai ke u ha'u au mo ia ki heni. Ka ko u fie fakamatala atu pē au e tu'unga ko ē 'oku 'i ai e sipotí. Mau hū mai he 2015 ko e teuteu ko ē sipotí. Ha'u 'a e fo'i me'a mei he *TASANOC*, to'o kātoa 'a e 'api polisí, to'o kātoa kātoa 'o *relocate* ki ha fo'i feitu'u 'e taha kae 'ata'atā ke fakalahi ki ai ē, Sea, kamata ai pē faka'ilonga fehu'i ki he motu'a ni mo e Pule'angá ko ení e me'a 'oku hokó. 'Ai ke to'o kātoa e fu'u 'apí ke 'ave 'o kumi ha feitu'u ke tu'u ki ai.

Lord Nuku: Sea ko 'eku fakatonutonu atu. Ko e me'a ko iá 'Eiki Sea 'oku ou lave'i na'e fokotu'u mai he 'e Pule'angá ko e fokotu'u ke fakakaukau'i. Kumi mai e Kōmiti *TASANOC*. Ka ko u 'uhingá ko hono pule'í 'oku pule'í 'e he Pule'angá he ko nautolu 'oku fengāue'akí, 'ikai ke kau e Fale Alea ia ai. Ka ko e 'uhinga ko ē 'eku 'oatú, 'omai mu'a ha ngaahi fakamatala kapau ko e Palēmia mālōlō ko ení na'a ne faí, 'Eiki Nōpele ko ē, pea 'ai ke faka'ilo.

'Eiki Palēmia: Sea, tukuange mai mu'a ke u tali 'e au e fehu'i 'a e me'a ko ē, 'Euá. Ko 'eku feinga ení ke u tali ki ai. Ko u kole ki he Fakafofonga ko ení, ki'i tatali ke toki 'ai mai ha'o fakamatala 'anai. Ko 'eku feinga ení ke u tali ē, 'a e 'uhinga ko ē 'oku mau hanga ai 'o feinga'i ke fakalelei'i e me'a ko ení. Ko e sipotí he tui 'a e Pule'angá ko ení, totonu ke 'ai 'etau fokotu'utu'ú fakalotofonuá ke maau, pea tau sio lōloa ki he fai e teuteu ki he kaha'ú. Ko u 'osi 'i he Fale Alea ta'u lahi mo 'emau toutou kole ke 'omai e fakamatala, mo toutou kole ke 'omai e fakamatala mei he *TASANOC* mo e ngaahi kōmiti ko ē 'oku nau, 'ikai ke 'i ai ha fakamatala 'e taha 'omai. Ko e hū mai e Pule'anga ko ení te u hanga 'o fakahā atu 'oku mau feinga ke fakalelei'i e tafa'aki ko ení pea ko e fakalelei'i he 'ikai ke tau hokohoko atu 'o 'ave e kau sipoti ta'e'iai ha 'uhinga lelei mo ha makatu'unga.

Lord Nuku: Sea kole pē mu'a 'Eiki Palēmia ko e tu'unga ko ē na'e a'u ki ai e sipoti ko ē 'a Tongá ní na'a tau 'osi a'u 'o ma'u mētali siliva he 'Olimipikí. Pea na'e tonú ke tau hokohoko mai ai ke tau a'u 'o koula ka 'oku tau holomui kitautolu ia 'i he ngaahi fokotu'utu'u ka ko e 'uhinga ia 'eku tokoni atú na'e tau 'osi 'alu tautolu 'o a'u ki he tu'unga ma'olunga 'aupito fakamāmani lahi.

'Eiki Palēmia: Sea ko u kole mu'a ki he Fakafofonga ke toki malanga ia ha'ane taimi na'a 'osi 'eku taimi ka u tatali au ke 'osi e me'a ko ení 'oku tokanga mai ki ai e Fakafofonga mei 'Eua. Ko ia ai Sea ko u fokotu'u atu ko e 'uhinga ia ko ē 'oku faifai pea taku 'o pehē 'oku 'ikai ke mau poupuu ki he sipotí. 'Ikai! Te u talaatu 'e ma'u ko e mētali koula lahi taha he Pule'anga ko ení ma'u 'i Tongá ni 'oku 'ikai ko e ma'u mei muli 'i he sipoti ko ení. Ko u fai e lea ko ení pea mou fakama'u ki homou 'atamaí. He 'ikai ke to e 'ave noa'ia ha kakai 'o pae noa'ia ke 'ave ke mole e silini 'a e Pule'anga. Ko e sipoti ko ení 'oku 'i ai e founga 'oku mau filifili 'aki pea 'oku fai he *Sport Council*. Pea te mau hanga 'o fakapapau'i ko e kakai 'oku 'ave 'oku nau *qualify* ke 'ave. He 'ikai ke to e fai ha, te u 'oatu e ki'i talanoa ko ení.

'Ohovale pē 'oku tu'u mai e tama, tama ko ē 'oku ne tokanga'i 'a e fuhú 'o talamai kiate au 'oku 'i ai 'ene toko 12 'oku 'ai ke 'ave. Teuteu ke tali ia 'e he tokotaha ko ení e sipoti 'i he *CEO* ko ení 'a e *MIA*. Pau ui, ui tatali e 'ave kae, ka tau fakataha. Pea ko 'eku fehu'i atu ki he masi'i, masi'i ko e fu'u toko 12 ko ení 'oku 'ai ko e fakamole lahi ení. Talamai te'eki ai pē ke motu, 'e Palēmia ko e kau 'alu ko ení 'oku mau 'osi fakapapau'i, Sea na'a ku tu'usi 'alu pē toko ono. 'Ai pē toko

ono. Ha'u e toko ono ko iá pea u tā ki he me'a ke 'omai ange lēkooti, fo'i kātoa. Pea 'oku 'ikai ko ha ki'i fo'i. Sea me'a faka'ulia mo'oni. Ko e sipinga ia 'o e kuohilí ...

Lord Nuku: Sea. 'Eiki Sea ...

'Eiki Palēmia: 'A eni ko u talaatu he 'ikai ke tau to e 'alu ki ai.

Lord Nuku: Kātaki fakamolemole pē na'a pehē 'oku fai ha fakakikihi. He 'ikai lava ke fai ha mālohi ia Sea he 'oku 'ikai fai ha teuteu fuhu ia. 'E lava fēfē ke ō 'o mālohi kapau 'oku 'ikai ke fai ha fakamālohisino.

'Eiki Minisitā Fefakatau'aki: Sea ka u ki'i fakatonutonu atu. Ko e teuteu'i ko ē 'o e tamaiki 'i he fuhu ...

<002>

Taimi: 1145-1150

'Eiki Minisitā Fefakatau'aki: Hu'uhu'u pē ko e 'akapulú mo e liiki ko e me'a ia 'a e *federation*. Ko e *international* pea ko u 'ai pē ke tau fetokoni'aki. 'Oku lahi 'a e kakai 'oku nau 'i he *federation* mo e *TASANOC* 'oku 'omai e silini mei he *federation* mai e silini mei he 'Olimipiki 'o ngāue'aki hala'i ia kae 'ai e Pule'anga ke nau hanga 'o fakakakato 'a e silini ko ia. Ko e fo'i palopalema ia.

Lord Nuku: 'Eiki Sea ko 'eku fakatonutonu atu.

'Eiki Minisitā Fefakatau'aki: 'Oku 'ikai ke tali ia he Pule'anga ko eni.

Lord Nuku: Ko 'eku ki'i fakatonutonu atu. Ko 'eku fakatonutonu tuku mu'a ha kakai 'oku nau hanga ko ē 'o mea'i e me'a ko ia ke nau talanoa he 'akapulú mo e sipotí.

'Eiki Minisitā Fefakatau'aki: Sea ko 'eku ...

Lord Nuku: Ka ke mea'i 'e koe me'a fakapa'angá.

'Eiki Minisitā Fefakatau'aki: Sea ko 'eku lea atu eni ko e motu'a ni na'a ku 'alu he 2007 'i he poate pea 'oku ou 'i he Seá ...

Lord Nuku: Ko 'eku fakatonutonu ...

'Eiki Minisitā Fefakatau'aki: Pea 'oku ou kau 'i he poaté.

Lord Nuku: Sea ko e tokotaha ko eni 'oku 'ikai ke ne mea'i 'e ia ha me'a 'i mala'e 'akapulu pē ko mala'e fuhu...

'Eiki Minisitā Fefakatau'aki: Ka u talanoa hangatonu atu ki he silini 'oku ma'u.

'Eiki Sea: Hou'eiki te u fakafoki mai 'a e feme'a'aki ki he me'a na'e tokanga ki ai 'a e 'Eua 11 na'a ne 'ohake 'e ia 'a e silini ko ē 'oku tānaki he *levy* 'o me'a mai 'Eua 11 ko e pa'anga ko eni na'e me'a mai 'Eiki Minisitā Pa'angá 'oku 10 miliona ka 'i he ma'u ko eni e fakafuofua 'a 'Eua 11 'oku tonu ke afe atu ia he 15 pē lahi hake. Ko e *issue* ia.

'Eiki Palēmia: Miniti pē 'e ua pea 'osi atu ai leva 'eku ...

'Eiki Sea: Me'a mai 'Eiki Palēmia.

Fakahā Pule'anga 'i ai palopalema he ngāue ngaahi kautaha sipoti

'Eiki Palēmia: Ko ia ko u fie lave ki he me'a ko eni he 'oku lolotonga palopalema. 'Oku ai e kau, 'a e ngaahi *federation* pea 'oku 'i ai e tu'utu'uni pau ke 'i ai honau taki pau ke 'ave 'o lēsisita. 'Oku te'eki ai ke 'osi hono lēsisita e ngaahi *federation*. Ko e fatongia e *federation* ke nau teuteu'i ko e fuhú te u tala atu. Ko e tama fuhu ko ē na'a ku hanga ko ē 'o tafulu'i he'ene 'alu ko ē ko ia pē 'oku to e faiako fuhu mai heni. 'Eiki Sea mo Hou'eiki 'oku te'eki ai ke u a'u au ki ha fa'ahinga tu'unga 'eku sio he me'a ko e 'ai'ai noa'ia he ē. Ha'u 'a e fo'i timi mei Nu'usila nau si'i hela he kakau mai mo 'enau totongi 'enau kau fuhú, tō mai ia ki Tonga ni talaatu ia mei Tonga ni 'oku 'ikai ke 'i ai ha'anau hoa 'a nautolu ke nau fuhu. Nau si'i mālōlō kātoa e kau fuhú nau to e foki he uike kuo 'osi pē eni. Pea ko e 'asi mai 'a e tama faiako fuhú tama tatau pē ko ē na'a ma 'uluaki alēlea ko ē ko ia pē 'oku to e ha'u ke faiako fuhú, ko u pehē atu, ko hai 'a e tama 'oku pule he me'a ko ena? Ko Pāloni Vaea.

Tui Pule'anga mahu'inga ke fakalelei'i ngāue ngaahi kautaha sipoti

'E Hou'eiki, mou fakamolemole 'oku pau ke fai e ngāue hotau Pule'anga he lolotonga ke fakatonutonu e me'a ko eni mo fakalelei'i. He 'ikai ke tau fononga ai pē mo e fa'ahinga me'a pehe ni ki he kaha'ú. Ko e 'uhinga ia ko ē 'oku mou pehē 'oku hangē 'oku mau ta'etui ki he fakalelei'i e sipoti 'oku mau tui mautolu ki ai. Tau fakalelei'i e sipoti he ko e me'a ia ko ē 'oku mahu'inga ki he'etau fānau ka ko e me'a 'eni tau hanga 'o fai e fokotu'utu'u ke maau. Pea fakapapau'i 'oku tonu 'ene fokotu'utu'ú pea toki hoko atu 'etau fononga ki he kaha'u he 'ikai ke tau 'alu pehē ai pē pehē ai pē hangē ko e me'a na'e hoko he kuohilí. Kai kehe fu'u lahi 'eku fakamatala ko u poaki au Sea te u ki'i foki ki 'api he 'oku te'eki ke 'osi 'eku livi ka ko u faka'amu pē 'oku mahino atu e me'a ko eni ...

Tali Pule'anga fakahala'i fika 'oku 'ohake 'Eua 11 fekau'aki mo e pa'anga levi

'Eiki Minisitā Pa'anga: Tapu mo e Feitu'u na Sea. Tapu mo e Hou'eiki kae 'ai pē ke u ki'i, 'ai pē ha ki'i taimi nounou atu me'a 'oku ke me'a mai ki ai na'e tokanga ki ai 'a e 'Eiki Fakafofonga Fika 11 'o 'Euá. Fakahoko mai foki 'e he Fakafofonga ki he anga 'ene ma'u totonu ia ke 15. Ko e 15 miliona, 10 pē foki nau tala atu. Ko u kole pē mu'a ki he Fakafofonga kapau 'oku to e 'i ai ha taha ia 'i Fale Pa'anga 'oku ne hanga 'omai 'e ia 'a e 15 ki ai ka ne 'omai 'e ia 10 kiate au pea fakahoko mai mu'a ke u hanga 'o lave'i. Ta ko ē 'oku ua e fika. Ta ko ē 'oku ua e fika ia. Pea ko u, ko e anga ia 'eku kole ki he me'a ki he Fakafofonga ko ē 'o 'Euá Fika 11 he koe'uhī ko e fika ko ē na'e 'omai kiate au ko e 10, ko e 10 pea mo e tolu he *levy* ko ē *passenger*. Pea nau 'osi hanga pē 'o fakamatala'i atu e fakamolé 'i he me'a ...

Taukave 'Eua 11 'ene tui tonu ke 'i he 15 miliona lahi pa'anga t'ānaki he levi

Tēvita Lavemaau: 'A ki'i tokoni pē ki he 'Eiki Minisitā. Tapu pea mo e Seá pea mo e Hou'eikí. Fakamolemole pē 'Eiki Minisitā 'oku 'ikai ke, 'oua te tau hu'uhu'u mo 'ai ke tukuaki'i ha taha 'oku 'omai ha fika kapau na'a ke me'a pē ki he'eku fakamatalá ko e tu'unga ko ē 'o e fehū'aki 'a e pa'anga he fonua ni 'oku 'alu ke lahi ange. Ko e fakafuofua 'a e motu'a ni 'oku tonu ke 'i he fika ia ko eni 'i he 15. Fakafuofua na'e 'ikai ke u pehē atu ko e 'omai eni mei Fale Pa'anga ka ko e taha e *issue* ki he t'ānaki e *levy* ko eni 'oku, na'e tuku ki he Pangikē *Reserve Bank* ke nau hanga 'o fai e *oversight* ko ē ki he ngāue ko eni. Pea na'a ku 'ilo'i pē na'e 'i ai e *issue* 'i he ngāue ko eni pea ko u tui 'oku ne uēsia ...

<009>

Taimi: 1150-1155

Tevita Lavemaau: ... t'ānaki ko ení. Ko u tui kapau 'e 'omai e līpooti fakaikiiki he lahi ko ē t'ānaki 'o a'u mai ki he taimi ni te ne fakahaa'i 'a e *issue* ko eni mo e palopalema ko eni ko u 'uhinga ki aí. 'A ia 'oku tonu ke lahi ange 'a e sēniti 'oku tonu ke t'ānaki. Ko 'eku poini ia 'Eiki Sea. Mālō.

Taukave Pule'anga tonu ke 'oua fai e fakafuofua ki he pa'anga t'ānaki levi

'Eiki Minisitā Pa'anga: Sea, kole fakamolemole atu pē Sea. 'Ikai foki ke tonu ke tau ōmai pē 'o 'ai ha fakafuofua heni. Te tau ki'i fuoloa ai 'i he kongá ko iá. He ko u tui au 'ikai ke u to e tali atu 'e au e fehu'í. Nau fakakaukau pē au ia ko ha'ane fika na'e ma'u mei Fale Pa'anga he ko e fika ia te u lava talanoa aí, ko e fika 'oku ki'i mahino ange. Ko e fakafuofuá te tau fuoloa tautolu mole noa'ia hotau taimí 'o tautolu ai. Mālō Sea.

Kole ke 'omai Pule'anga ki Fale Alea fakamatala fakaikiiki ki he lahi e pa'anga t'ānaki he levi

Tevita Lavemaau: Sea ko u kole atu ki he Minisitā Pa'angá, ke ne 'omai e fakaikiiki e lahi e pa'anga ko ē na'e t'ānaki mei he 'ū tukuhau ko ení. Pea mo e fakamole hangē ko ia na'e kole 'e he 'Eiki Nōpele 'o, ke 'omai ki he Falé. Fokotu'u atu 'Eiki Sea.

'Eiki Minisitā Pa'anga: Sea, 'oku ke, ko u tui au 'oku ke mea'i pē 'e koe 'oku 'i ai pē founa ki he me'a ko iá, kapau ko e me'a ia. Nau 'osi lele mai pē mo e fakamatalá, fakamatala ko ē 'oku ou ma'ú, 'ou lau heni. Pea ko e lolotonga ko ē 'eku laú a'u hifo ki he ngaahi mata'i fika, kuo kole mai 'a e 'Eiki Nōpele ko ē 'o 'Euá kuo fiemālie ia. Ke 'oua te u to e lau ā 'e au ia e toenga ko ē 'o e 'ū fakamolé. 'Oku ou pehē 'e au ke tuku ā ai. Kapau te u to e to'o mai pē me'a ko iá. Mālō Sea.

Lord Nuku: Ki'i fakatonutonu Sea. Na'e 'uhinga ko ē nau tali 'e au kā na'e 'ikai ke u fiemālie ki ai he na'e talamai ko e fika fakafuofua pē eni 'oku 'ikai ko ha fika fakamatala pa'anga 'ātita'i. Pea u pehē leva pē ko e hā hono 'aonga hono to e lau ko ia he Falé ni. Ko e 'uhinga ia na'a ku talaange, sai pē ā ia.

'Eiki Minisitā Pa'anga: Sea fakamālō 'aupito ki he me'a 'oku to e fakamaama mai 'e he 'Eiki Nōpele ki 'Eua.

Veivosa Taka: Sea ko u ki'i kole tokoni pē ki he Minisitā. Tapu pea mo e Feitu'u na 'Eiki Sea. Tapu mo e Falé 'eiki ni. 'Eiki Minisitā 'oku ou lave'i pē 'e au ho'omo feme'a'akí. Ka ko 'eku vakai atú 'oku 'i ai e me'a 'oku vivili ki ai 'a 11. Vakai'i ho'o *CEO* na ko ia na ne 'omi e fika ko iá kia 11, he ko hono, tokoua hono hoá.

Tevita Lavemaau: Sea, Sea fakatonutonu atu.

Veivosa Taka: Mālō.

Tevita Lavemaau: Ko 'eku fakatonutonu atu Sea 'a e Fakafofonga ko eni 'o Ha'apai. Ko e 'uhingá 'oku anga ta'efaka'apa'apa he Falé ni. Ko 'ene hanga 'o tukuaki'i 'a e kakai 'oku 'ikai ke nau 'i he Falé pea 'oku 'ikai ke felāve'i ia mo e *issue*.

Veivosa Taka: Sea ko u fakatonutonu.

Tevita Lavemaau: Ko e kole ko ē 'oku ou faí 'Eiki Sea ko e 'uhingá ko e mahu'inga ko ē 'o e sipotí pea mo e pa'anga ko iá. Pea mo e fakamatala ko ē 'oku ...

'Eiki Sea: Ha'apai 13.

Veivosa Taka: Fakatonutonu.

'Eiki Sea: Me'a mai.

Veivosa Taka: Tapu mo e Falé 'eiki ni 'Eiki Sea. 'Oku 'ikai ke u tukuaki'i ka ko u hanga 'o poupou'i 'ene me'á. He ko 'ene vivili 'oku 'i ai 'ene poini. Pea ko e 'uhingá ia 'eku fakahoko atu ki he,

'Eiki Minisitā Fefakatau'aki: Sea, ko u kole atu mu'a ke u ki'i fakatonutonu atu 'a Ha'apai 13. Ko 'ene pehē ko ē na'e 'ave 'e he *CEO* 'o Fale Pa'anga ki he tokoua e mali 'o 'Eua 11, 'oku hala ho'o fakakaukau ko iá. Na'e 'ikai ke hanga 'e he *CEO* 'o Falepa'anga 'o 'ave ki he hoa 'o 'Eua 11 'o makatu'unga ai 'ene fakamatalá.

Tevita Lavemaau: Mālō 'Eiki Minisitā e fakatonutonu. Mo'oni lahi e 'Eiki Minisitā. Ko e fakamatala ko ē na'a ku faí 'Eiki Sea, 'oku 'i ai e me'a ko u 'ilo 'e au 'oku 'ikai ke lave'i ia 'e he Fakafofonga ko eni mei Ha'apai. He na'a ku 'i he sea au ko iá pea u 'ilo e ngāue. Ka ko e kole ko ē 'oku ou faí 'Eiki Sea. Ko e 'uhingá ko e mahu'inga 'o e sipotí mo e ngaahi, mo e tukuhau mavahe ko eni. Ko u kole ki he Pule'angá, mou laumālie lelei, 'omai ha fakamatala fakaikiiki e tānaki pa'anga he ta'u 'e 3 ko eni mei he *levy* mo e *departure tax*, 'omai mo e fakamolé ki he hū mai 'a e Falé 'i Mē. Mālō 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: Hou'eiki kuo 'osi mahino e kole ko ē 'oku 'omai 'e 'Eua 11, 'o hangē ko e tali ko ē mei he 'Eiki Minisitā Pa'anga, na'e 'osi kamata ke 'omai e fakamatalá pea na'e 'ikai ke

fakafiemālie ki he 'Eiki Nōpele 'Euá koe'uhí 'oku te'eki ke 'ātita'i. Tukukehe kapau kuo 'osi lava e ngāue ko ē ki he 'ātita'i e 'ū fika ko iá pea toki fakafoki mai ki Falé ni. 'Eua 11.

'Eiki Minisitā Pa'anga: Ka u tali atu ai leva ho'o fehu'i maí.

Tevita Lavemaau: 'Ikai ke fiema'u ia ke 'ātita'i 'Eiki Sea. Ko e 'omai pē ia mei he Falé Pa'anga he 'oku falala'anga pē fakamatala 'oku 'omai 'e Falé Pa'anga. Toki hoko pē ha me'a ia,

'Eiki Sea: 'Oku 'osi mahino pē 'Eua 11 ka 'oku hangē ko e fakamatala ...

<001>

Taimi: 1155-1200

'Eiki Sea: ... ko ia 'Eiki Minisitā na'e 'osi 'omai e ngaahi fika pea na'e 'ikai ke fiemālie ki ai 'a Nōpele 'Eua.

'Eiki Minisitā Pa'anga: Ko ia.

'Eiki Sea: Me'a mai 'Eiki Minisitā.

'Eiki Minisitā Pa'anga: Ko ia tapu mo e Feitu'ú na Sea. Mo'oni pēseti 'e 100 e me'a 'oku ke me'a ki ai. Nau 'osi lele mai mo e mata'ifika ko ē 'oku ma'u ko ē hono tā hono fakamā'opo'opo e lēkootí. Pea 'oku hangē ko e me'a ko eni, 'oku na kehekehe naua mo e ongo tokoua ko eni mo e fika 11 pē mei 'Euá. 'Oku na kehekehe naua he 'aho ni ka na'e me'a mai ia 'Eiki Nōpele 'Euá 'o tala, 'o pehē mai ...

Lord Nuku: Sea ko 'eku ki'i fakatonutonu atu 'Eiki Sea.

'Eiki Minisitā Pa'anga: Fiema'u ia ke 'atita'i. Pea ko ē na'e to e ki'i ta'ofi ai ka 'oku ke mea'i pē ...

Lord Nuku: 'Eiki Sea ko 'eku ...

'Eiki Minisitā Pa'anga: Ko koe 'oku ...

Lord Nuku: Ki'i fakatonutonu atu 'Eiki Sea mahalo Sea kuo taimi ke tau mālōlō he ko e 'uluakí 'Eiki Sea ko e Fale ni 'oku 'ikai ngofua ke fai ha loi 'i he Fale ni ko e tu'utu'uni mamafa ia 'o e Fale ko eni pea 'oku faka'ilo ia Sea 'i Fale ni.

Veivosa Taka: Sea.

Lord Nuku: Ko e me'a ia ko u fakahoko atu ai Sea ...

Vātau Hui: Sea ko u ...

Lord Nuku: Tu'utu'uni ā Sea he koe'uhí he ko e loí 'e lahilahi pea takihala'i mo e kakai 'uhingá ke tau ...

Vātau Hui: Sea ko u ki'i kole atu au ha ki'i faingamālie ma'á e motu'a ni Sea.

Lord Nuku: Mālōlō ā Sea. Mālō.

Vātau Hui: Ki mu'a pea fakakakato e kole 'a e 'Eiki Nōpele.

'Eiki Sea: Niuā 17 'oku toe pē 'etau miniti 'e nima pea mālōlō e Falé he 12.

Vātau Hui: Tapu mo e Feitu'ú na Sea pea mālō mu'a e kei fakalaumālie 'Eiki Seá. Tapu pea mo e Hou'eiki Mēmipa 'o e Fale Aleá. Sea kae tuku mu'a ke ki'i fakaongo atu ai leva 'a e ki'i le'o ko eni 'a e ki'i fo'i malau 'o Vailahí pea mo e Piu 'o Tāfahí Sea. 'Amanaki ke mālōlō 'etau, e Fale ni ko e hoha'a 'a e motu'a ni koe'uhí ko e me'a na'e me'a ki ai 'a e Fakafofonga ko ia 'o 'Eua 11 fekau'aki mo e halapule'angá Sea.

Kole ha pa'anga mei he Pule'anga ke fakaa'u 'aki fatongia ki he ngaahi hala Niuāfo'ou

Sea ko e mo'oni e mo'oni 'oku vivili mo'oni mo'oni e, 'a e hala ko ia 'a Niuāfo'ou Sea. Ko e hala lahi eni 'a Niuāfo'ou ko e *main road* 'oku 'ikai ko e pehē ko e ki'i hala, hala pē eni ke 'alu ki ha 'api 'uta. Ko e hala lahi eni. Sea 'oku ongo kiate au Sea. Ko e ki'i pa'anga faka-Fale Alea ko ē 'a e kāingá 'oku nau faka'aonga'i ia fakahoko 'aki 'a 'enau fai 'aki e ngaahi *project* ka ko 'emau kolé Sea. 'Oku ngaue'aki 'o fafanga e kakai ko eni 'oku tu'u e kāingá ō fai e ngāue ko eni. Pea 'oku hā pē ia he *Facebook* 'osi lelei mai e ngāue ai. Fakaloloma ki he motu'a ni Sea he ko hono 'uhingá 'oku to'o e pa'anga 'o tauhi 'aki kinautolu 'o fafanga'aki pea si'i vahevahe atu. K

a ko 'emau kolé Sea, 'Eiki Minisitā Pa'anga kae 'uma'ā e 'Eiki Tokoni Palēmia 'oku tātāi'i ke 'osi e ki'i pa'anga ko iá. Ko 'emau kolé na'a 'i ai pē ha ki'i momo pē ko ha tokoni ke si'i faka'aonga 'aki ha 'ofa ki he kāingá ke hoko atu pē 'enau ngāue. Ko e kakai eni ia 'oku nau tu'u 'o ngāue toko tolu pē kau ngāue e *MOU*. Pea 'oku ala leva e pule fakavahe pea mo e kāinga nau ō 'o tokoni 'o sima'i pea 'oku lōloa ko e sima ko ē he taimi ni kuo mei tō hifo ki Kolofō'ou talu ē ngāue mei 'Esia. Sea ko e kolé hangē ko e kole ko ē na'e fai ko ē 'e Sekope ko ē ki he 'angeló he 'ikai te u tukuange koe kae 'oua kuo ke tuku mai ha'aku tapuaki. Kole ia 'o e, kole faka'osi ko eni Sea 'Eiki Minisitā Pa'anga kae 'uma'ā e 'Eiki Tokoni Palēmia mou tokoni mai mu'a. Ko 'emau pa'anga fakavāhenga ē 'oku ngaue'aki fafanga'aki e kāingá nau tu'u pē 'o fai e ngāue. Mou tokoni mai mu'a.

Fokotu'u ke tali tukuange mai pa'anga ngāue vāhenga Niuāfo'ou ki he Fakafofongá

Lord Nuku: Tokoni atu Fakafofonga. Fokotu'u mai ke tau pāloti'i ai leva ke 'oatu ho'o silini he toenga pa'anga.

Vātau Hui: Ko u fokotu'u atu Sea.

Lord Nuku: Poupou.

Veivosa Taka: Sea ‘e lava pē ha ki’i faingamālie pe te u toki fakahoko atu.

‘Eiki Sea: Me’a mai Ha’apai 13.

Lord Tu’ilakepa: Sea.

Veivosa Taka: Tapu pea mo e ...

Lord Tu’ilakepa: Kātaki fakamolemole. Ko e kole pē eni ia ki he Feitu’ú na.

‘Eiki Sea: Nōpele Vava’u.

Lord Tu’ilakepa: ‘Ikai ko ‘eku kole pē ki he Feitu’ú na. ‘Ai pē mu’a ke fai mo ‘osi kae ‘oua te tau to e foki mai he 2. Ko e tu’u ko ē he taimi ni ka tau foki mai he 2 ia ‘oku, ‘ai ai pē he taimi ni ke fai mo nau ‘osi. Mālō Sea. Ko ‘eku fokotu’u atu pē ia.

‘Eiki Sea: Tali pē ho kole Nōpelé Vava’u. Me’a mai Ha’apai 13.

Tokanga ki he ‘ikai ma’u vahe kau faingata’a’ia

Veivosa Taka: Tapu pea mo e ‘Eiki Sea tapu pea mo e Fale ‘eiki. ‘Eiki Sea ko e ki’i me’a si’isi’i pē. ‘Uluaki pē ko ‘eku fehu’i ko hono ‘uhinga he ‘oku ‘ikai ke u lave’i pē ko e feitu’u fē ‘oku fai ki ai e kumi e me’a ko eni. Ko e fekau’aki pea mo e vahe ko eni ko ē ‘a e mātu’a ko e ‘eke mei motu ‘a e ta’u 70. Na’e ‘i ai e vahe ‘a e ki’i motu’a pea vahe ia ki he *disability*. Pea ko ‘ene ‘alu ko ē ‘o ‘eke pē ‘oku to e ma’u ha’ane vahe ‘i he ta’u 70 pea talaange mei ai kau ngāue ‘oku ...

<002>

Taimi: 1200-1205

VeivosaTaka: ... ‘oku ‘ikai. Pea ko u tui ko e ‘uhinga ia ‘eku lele. ‘Oku ‘ikai ke u lave’i pē ko hai ‘e fai ki ai e fehu’i? Pea ko u tui ‘e me’a ‘aki pē ...

‘Eiki Minisitā Fefakatau’aki: Sea! Ka u ki’i fehu’i atu ki he Fakafofongá. Kuo ke ‘osi ‘eke ki ha taha e kau Minisitā?

Veivosa Taka: Te’eki ai!

‘Eiki Minisitā Fefakatau’aki: Pē ko ho’o ha’u pē ‘o ‘eke mai heni, ke tau tali heni he, ‘i he, me’a ni ...

Veivosa Taka: Ko u ...

‘Eiki Minisitā Fefakatau’aki: ‘Oku ‘ikai ke lava ke ke me’a mai ‘o loto ma’ulalo fe’unga, ke ke ‘eke mai kiate au pē ko e Minisitā me’a? Tā ko ē ko ho’o toki, ko ho toki fakahā mai eni.

Veivosa Taka: Mālō.

‘Eiki Minisitā Fefakatau’aki: Ka ko ‘eku ‘uhinga atu ko e *issue* faka, talanoa ki ai ki ha toko taha pē ko ha toko nima.

Veivosa Taka: Mālō.

‘Eiki Minisitā Fefakatau’aki: Kole atu au ke tau tuku ā Sea ka tau ...

Veivosa Taka: ‘Eiki Sea! Tā ko eni kuo ma’u ko e Minisitā Leipa.

Ko e me’a hono hoko ‘Eiki Sea., fekau’aki pea mo e me’a ne u tangi atu ai, fekau’aki pea mo e Kōmiti Lao. Ko e Kōmiti Lao ‘oku ou lave’i ‘oku mēmipa ai ‘a e AG. Pea ko e, na’a ku ‘oatu ‘eku kole, ke fakatonutonu ‘a e *amend* e, ‘a e Tu’utu’uni. Pea ko e fetu’utaki mei he Kōmiti ko eni Lao ke u ‘ohake pē ‘e au ia heni. Pea ko ‘eku fokotu’u ko e ‘uhinga ko ‘eku lave’i ‘Eiki Sea ‘oku, ko e ma’u pē ia ‘a e motu’a ni. Ko e mēmipa ko ē ‘i he ngaahi Kōmiti Tu’uma’u ‘a e Fale.

Lord Tu’i’āfitu: Sea ki’i tokoni pē ki he Fakafofonga fakamolemole.

Veivosa Taka: ‘Oku fiema’u pē ke ...

Lord Tu’i’āfitu: Ko e ki’i ...

Veivosa Taka: Ki he kau Mēmipa pē ‘o e Fale Alea.

‘Eiki Sea: Ha’apai 13 ke tali e kole tokoni mei he Fakafofonga Nōpele Vava’u?

Veivosa Taka: Sai pē Sea. Ko u mei ‘osi au.

‘Eiki Sea: ‘Ikai ke tali ho’o kole tokoni.

Lord Tu’i’āfitu: Tokoni pē hangē ko e, kuo me’a e Minisitā ‘oku me’a atu ...

Fokotu’u ke to’o ‘Ateni Seniale ko e mēmipa tu’uma’u mei he Kōmiti Lao ‘a e Fale Alea

Veivosa Taka: Pea ko e ‘uhinga ia ‘Eiki Sea. Ko ‘eku kole ki he Feitu’u na pē ‘e lava ‘o to’o pē ‘a e ‘Ateni Seniale ia mei he kōmiti ka toki fiema’u pea toki ui mai pē ia he ‘oku hangē pē ko e ngaahi kōmiti kehe. Ka ko u tui ‘oku hangē ia kia au ‘oku kau ia he mēmipa ‘o e kau, ‘o e Fale Alea. Ka ko ‘eku kole atu fokotu’u atu ‘Eiki Sea, ki he Feitu’u na ke tau pou pou ki ai ki he me’a ko eni pea ‘oku ou fokotu’u atu ‘Eiki Sea.

Ko hono ua ‘Eiki Sea ko e, fekau’aki pea mo e ngaahi ngāue ‘oku fakahoko fekau’aki pea mo e hala. ‘Oku ou pou pou ki he ngaahi me’a ‘oku fakahoko, ka ‘oku ‘i ai ‘a e founa ngāue ‘oku lolotonga lele ‘i he taimi ni fo’ou, founa fo’ou ka ko u tui ‘oku ‘ikai ke laumālie lelei ki ai ‘a e ni’ihi e kau Mēmipa ka ‘oku ngāue ‘a e founa ko eni, ka ko ‘eku fakakaukau pē mo e fokotu’u atu, ke tau pou pou’i ha founa ngāue, ke tau lava ‘o ‘unu fakataha ai, pea tau lava ‘o fakahoko ‘a e fatongia ko ia fekau’aki pea mo e hala ka ‘oku mahino pē ‘a e ngaahi faingata’a pea mo e me’a ‘oku me’a ki ai e ‘Eiki Palēmia. ‘Eiki Sea! Ko e fokotu’u ia ko u ‘oatu. Pea ko u fokotu’u atu ke tau tali fekau’aki pea mo e Kōmiti Lao.

Ta'efiemālie tuai e ngāue 'a e Kōmiti Lao

Ko hono ua 'Eiki Sea. 'Oku tuai 'aupito 'Eiki Sea, 'eku ngaahi fokotu'u atu ki he kōmiti ko eni, ka 'oku ou tui, te u 'oatu ki he Feitu'u na, ke ke fai mu'a ha'o me'a ki he kōmiti, ke nau līpooti mai ko e ha 'a e 'uhinga 'oku tuai ai. Ko e 'alu eni ke ta'u 'e ua. Pea ko e me'a ia 'Eiki Sea, ko u kole atu he 'oku 'ikai ke 'i ai ha mafai e kōmiti ke nau tā'ofi ha fa'ahinga tu'utu'uni pē ko ha fakatonutonu 'oku 'oatu. Ko 'enau me'a pē 'oku sivi, sīpela, koma pea mo ha lea 'oku hala, pea līpooti mai. Ka ko e 'alu eni ke ta'u 'e ua 'oku te'eki pē ke fai mai ha līpooti mai ia 'Eiki Sea. Pea ko e 'uhinga ia 'oku ou 'oatu ki he Feitu'u na, ke ke me'a mai mu'a ki ai he 'oku fiu tali 'a e motu'a ni, fekau'aki mo e ngaahi fokotu'u mo e ngaahi me'a 'oku ou 'oatu 'Eiki Sea. Mālō 'aupito e ma'u faingamālie.

'Eiki Sea: Hou'eiki! Ko e me'a eni 'a Ha'apai 13 ki he vahe ko ē ta'u 70, pea ko u tui mahalo na'e 'osi 'omai pē tali mei he Pule'anga. Pea mo 'ene fokotu'u fekau'aki pea mo 'etau Kōmiti Tu'uma'u ki he Lao. Ke to'o 'a e 'Ateni Seniale, ko e mēmipa tu'uma'u 'o e kōmiti ko eni, kae toki fakakau mai pē ha fiema'u 'e he kōmiti. Ko e fokotu'u ko eni na'e 'omai mei Ha'apai 13, pea na'e 'i ai 'a e pou pou ki ai.

Lord Fusitu'a: Sea! Ko u kole atu 'oku 'ikai ke me'a heni 'a e Sea 'o e Kōmiti. ko ia, ke ne tali e, 'a e ngaahi fehu'i ko e Ha'apai 13.

'Eiki Sea: 'Eua 11!

Fakamahino 'osi fokotu'u pea tali 'i Fale Alea mēmipa tu'uma'u 'Ateni Seniale

Tevita Lavemaau: Mālō Sea. Sea ko e tapu mo e Sea pea mo e Hou'eiki. Ko 'eku ki'i tokoni atu pē au ia ki he me'a ko eni 'oku tokanga ki ai e Fika 13 'a Ha'apai. Ko e, 'e Sea, ko e fakakau mai ko eni 'a e 'Ateni Seniale. Ko e fokotu'u pē na'e fai 'e he Fale ni pea na'a tau 'osi tali 'etautolu. Pea 'oku 'osi kau ia ki he 'etau Tohi Tu'utu'uni.

Fakamahino 'uhinga mēmipa tu'uma'u 'Atita Seniale he Kōmiti Pa'anga

Ko e Kōmiti Tu'uma'u ko ē ki he Pa'anga. 'Eiki Sea. 'Oku mēmipa tu'uma'u ai 'a e 'Atita Seniale. Pea ko e 'uhinga ko ē 'oku mēmipa tu'uma'u ai....

<004>

Taimi: 1205-1210

Tevita Lavemaau: ... ma'u ai ko e 'uhinga ke ne fale'i e kōmiti 'i he ngaahi me'a fakapa'anga kotoa pē fekau'aki mo e ngaahi līpooti mo e hā fua e Pule'anga. Ko e taumu'a tatau pē, ko e 'uhinga 'a e mēmipa 'a e 'Ateni Seniale heni ko e 'uhinga ko e ngaahi lao, pea ko u tui Sea 'oku faka'ofa'ofa pea napangapangamālie 'a e hoha'a ko ia. Ko ia pē ko u tui pē 'e tokoni atu ki he Fakafofonga, mālō Sea.

Veivosa Taka: Sea tapu pea mo e Feitu'u na 'Eiki Sea. Ko 'eku 'uhinga ia 'eku 'omi ke u fokotu'u atu ko e tu'utu'uni pē eni 'oku 'omai, pea ko u 'oatu ai pē ke to'o mu'a ha ni'ihi kuo nau mēmipa tu'uma'u 'i ha Kōmiti e Fale Alea 'oku 'ikai ko ha Mēmipa 'o e Fale Alea, kae toki ui mai pē he 'oku 'ikai ke ta'ofi ia he Fale ni ke ui mai ke ne me'a mai 'o tokoni, pea 'osi pē pea me'a ia ki hono feitu'u. Ko 'eku fokotu'u atu ia 'Eiki Sea, mālō.

'Eiki Sea: Fakafofonga Ha'apai 13 'oku ke liliu ho'o fokotu'u 'a ia 'oku 'ikai ngata pē 'i he Kōmiti Lao ke fakakau mo e toenga e 'ū kōmiti.

Veivosa Taka: Ko e 'uhinga tatau pē.

Taukave'i ke kei mēmipa tu'uma'u pē 'Ateni Seniale he Kōmiti Lao 'a e Fale Alea

Lord Tu'ilakepa: Sea, tapu pē pea mo e Feitu'u na, fakamalumu atu he fakatapu kuo 'osi hono aofaki. Ko u tui pē Hou'eiki 'oku tonu ke 'oua te tau ngaue'aki e founa ko ia. Mata mata mai ko ene 'ikai pē ke tatau 'a e me'a ko ia mo ha'ate fiema'u pea te tau fokotu'u mai leva ke to'o 'a e ni'ihi. 'Oku fakapotopoto pē 'Eiki Sea e 'i ai 'a e 'Ateni Seniale, fakapotopoto pē ke 'i ai 'a e 'Atita, koe'uhí ko e ngafa fatongia 'o e Fale ni, 'oku 'ikai ke nau vahe nautolu he vahe ko eni ko ē 'oku 'oatu ki he 'ū kōmiti. Ko enau ōmai pē nautolu ke nau kau 'o ka fiema'u e me'a fakalao ke nau fakamā'ala'ala, pea hoko atu leva e Sea.

'Oku ou lave'i pē 'e au 'a e me'a ko ē 'oku fokotu'u 'e he Fakafofonga, pea ko u kole atu pē Falafofonga ke ke fakamolemole pē Feitu'u na, 'ai ke ke laumālie lelei. 'Anenai 'i he'etau Sea 'oku ke ta'ota'ofi mautolu he malangá. Kuo ke

Veivosa Taka: Sea ko u fakatonutonu Sea. Tapu pea mo e Feitu'u na 'Eiki Sea, tapu pea mo e Fale 'eiki ni, ko 'eku fakatonutonu 'Eiki Sea, 'oku 'ikai ke u 'uhinga ke ta'ofi, ko 'eku 'uhingá ko 'ene mēmipa 'i he makatu'unga 'oku 'ikai ko ha mēmipa Fale Alea na'e fili mai 'e he kakai, pea ko e 'uhingá ia kā 'oku fiema'u pea 'omi pē ia, 'oku 'ikai ko 'eku 'uhinga atu au ke ta'ofi. Mālō Sea.

Lord Tu'ilakepa: Toki 'ai pē ha'o malanga ho'o 'uhingá, ko 'eku kole atú Sea, ke foki mai 'a e kōmiti 'omai 'enau līpooti ko e hā koā 'a e tu'unga 'oku tukuaki'i 'e he Fakafofonga ko eni, he 'oku faingofua pē ia.

Lord Tu'iha'angana: Sea fakatonutonu atu e, tapu mo e Feitu'u na 'Eiki Sea, pea tapu mo e, ko 'eku ki'i lave atu pē 'aku ia ki he fokotu'u ko ia 'a e Fakafofonga, mo'oni foki tau 'osi tali 'etautolu ia kae tuku mu'a Sea ke toki me'a mai e Pule'angá, 'omai ha'anau fakakaukau ki ai, ngaahi uike atu ko ē Sea, malanga'i mai 'e he Palēmia mo e Hou'eiki Minisitā ko e sino faka'ofa'ofa eni, sino ma'a tau'atāina 'ene ngāue mo e hā, 'aonga ke ha'u 'o fale'i kitautolu mo e me'a pehē.

Kole fakama'ala'ala founa ngāue Fale Alea fekau'aki mo e leave

Kā 'oku 'i ai ha'anau, kaekehe, pea ko hono uá pē Sea, ko ho'o tu'utu'uni 'oku ki'i tu'u pē au ke fakamahino'i mai angé he Feitu'u na, fekau'aki mo 'etau founa ngāue. 'Uhingá na'e toutou me'a mai'aki 'e he Palēmia pea toki me'a, 'oku te u foki au ki 'api Sea he ko e 'uhinga 'oku te'eki ai ke

‘osi ‘eku *leave*. Pē ‘oku ‘i ai ha’atau *leave* ‘i Fale Alea ni? Na’a ‘oku ‘i ai ‘oku ke hanga ‘e koe ‘o faka’atā ke *leave* e Palēmia, pē ko ‘ene *sick leave* pē ko e hā ‘ene fa’ahinga *leave*, kā ‘oku *sick leave* pea te nofo ‘i ‘api ‘o tauhi lelei pea te toki me’a mai ki Fale ni. Pea kapau ‘oku ‘i ai ha’atau *leave* ‘a e Fale Alea, pea ...

‘Eiki Minisitā Fefakatau’aki: Ko e *leave* tatau pē ena na’a nau hū ai ki tu’a, ‘ai pē fo’i *leave* ko ia.

Lord Tu’iha’angana: ...pea fakamahino’i mai. Pea kapau ko e pē ko e hā ‘a e *leave* ko ē, pea kapau ko e ‘uhinga ‘a e Minisitā ko ene *leave* ko eni, kae ‘ai mai ke mahino na’a ‘oku ‘i ai ha’atau *leave* ‘atautolu ‘a Fale Alea ni. Kaekehe ka ko u tokoni pē ‘aku ki he Fakafofonga Ha’apai 13 ke tuku mu’a ke tau toki foki mai, ko eni Sea ‘e ‘osi e kau Mēmipa ia he me’a ka tau kelesi ā ka tau toki tāpuni kae toki ‘ai mai ‘a e ‘ū *issue* mahu’inga ko ena e Fakafofonga 13 ha’atau foki mai, ka tau ka ‘oku fokotu’u atu Sea, he ko ena ‘oku loto pē ki ai ‘a e Fakafofonga 13, ka tau kelesi ā he ko eni e, kuo ka tau toki, mālō ‘aupito ‘Eiki Sea ko eni ‘oku pou pou mai e Pule’anga, mālō.

‘Eiki Sea: Fakamālō atu ki he Fakafofonga ...

Vātau Hui: Sea ‘oku kei fakaongoongo atu pē ‘a Niua 17 pē ‘oku ‘i ai ha lau mai me’a mā’olunga mei he ‘Eiki Minisitā. Ko hoku koloa ia mālō.

‘Eiki Tokoni Palēmia: Sea ko u kole pē ki he Fakafofonga Ha’apai 12 ...

‘Eiki Sea: Me’a mai ‘Eiki Tokoni Palēmia.

Kole Pule’anga tukumai ke fai ha sio ki he ngaahi kole tanu hala

‘Eiki Tokoni Palēmia: Ke tuku mai ‘ene fakakaukau ki he Pule’anga ke to e fai ha sio ki ai pea toki fakahoko atu, ko e toenga kotoa ‘o e ngaahi fiema’u ko eni ko ē ki he tanu hala, ‘oku ou kole atu ke mou ‘oku ‘ikai ke u ‘ilo pē te u to e tali fēfē Sea, kuo ‘osi, tau toki talanoa ki ai, mou me’a ange ki ‘ofisi koe’uhi ke, na’a to e mahino ange hono fakamatala’i atu ...

<005>

Taimi: 1210-1215

‘Eiki Tokoni Palēmia: ...‘a e tu’unga ‘oku ‘i ai hotau ivi tanu halá, mo ‘etau polokalama tanu halá, pea mo ‘etau ngaahi me’angāue tanu halá. Pea ko ia ko u kole atu ki he kau Fakafofongá, ke fakasi’isi’i e o ‘o keimeipini ‘aki e ngāue ‘a e Pule’angá. Tuku ki he Pule’angá ke tau’atāina, ‘ene fokotu’utu’u tanu hala, ‘o fakatatau mo ‘etau ivi pea toki ...

Vātau Hui: Sea, kau ki’i fakatonutonu atu mu’a, Sea. ‘Oku ‘ikai ko ‘emau kemipeini, ko e me’a eni ‘oku toka he loto ‘o e kakaí eni ‘oku mau o mai ‘o fakahā atu he Fale ni. Ko e ‘uhinga e me’a ‘oku mau o mai ai, ko hono ‘uhingá ko e loto e kakaí, pea nau ‘omi e motu’a ko eni ke ha’u ‘o fakahoko honau le’ó. ‘Ikai ko ha’amau o ‘amautolu ‘o kemipeini.

Lord Tu’ilakepa: Sea.

Vātau Hui: Ko e hala lahi'eni, Sea, 'oku 'ikai ko e ki'i hala si'isi'i, ko e fu'u hala lahi'eni, 'oku lolotonga palopalema eni ia.

Veivosa Taka: Sea ko e ki'i fakatonutonu Sea.

Vātau Hui: Ko e ngaahi hala ko ē 'oku 'osi sai e ngaahi fu'u hala lahi, ko honau hala si'isi'i eni ia 'oku 'alú. Ko e fu'u hala lahi eni 'a Niua 'oku mau nofo atu aí.

Veivosa Taka: Tapu mo e Feitu'u na, 'Eiki Sea. Ko 'eku fakatonutonu pē 'aku, Sea, 'ene ngāue'aki e, 'a e me'a ko e hala lahi. Ko e *motorway* pē 'oku tau 'ilo mo e, pea mo e *high*, 'oku 'ikai ke u 'ilo 'e au pē ko e hala lahi fē eni.

Vātau Hui: *Oh, ko e freeway eni ia Sea ko e freeway.*

Lord Tu'ilakepa: Sea, 'oku ou poupuu atu au ki he Minisitā, ki he Tokoni Palēmia, tau tuku ā. He ko au ia na'a ku fie fehu'i atu au ia ki he Feitu'una pē na'e hu'u mei fē fu'u 'ū sima ko ena 'oku nau tanu hala'aki, pea 'oku takai mai mei ai, falé, si'i fafanga'aki e kaingá. Pē na'e anga fēfē 'enau alea, sima lahi pehē, kae me'a mai 'e he Minisitā, Tokoni Palēmia, mou toki feme'a'aki ki ai he 'oku, kae 'ai e hala 'o Niua. Ko u tui au ke 'ai e hala 'o Niuafo'ou, 'ikai ke u tui au ki Niuatoputapu. Ko hono 'uhinga ko ia 'eku tui ki Niuafo'ou, he 'oku ou takaifala ki Niuafo'ou, pea ko e me'a ia 'oku ou tui ai ki aí. 'Eiki Minisitā me'a ke mo feme'a'aki, kae 'uhingá he 'oku lahi e me'a ia ke fai hano fehu'í, ka 'oku mau pelulā atu, Sea, ka tau tutuku ka ke tau'atāina ā Feitu'una.

'Eiki Sea: Me'a mai 'Eiki Tokoni Palēmia. 'Osi ho'o me'a 'akoe?

'Eiki Tokoni Palēmia: 'Io, Sea, kuo 'osi, ko ē ko u tui kuo 'osi mahino ia.

'Eiki Sea: Ko ia.

'Eiki Tokoni Palēmia: Ko e ngaahi hala ko eni 'o Niuafo'ou, talu pē 'ene vivili fuoloa 'ana, 'a e tu'unga ko ē 'oku 'i ai e halá, kehe pē foki a Niuafo'ou mei Niuatoputapu, pea mahino 'aupito pē a Tongatapu ni ia. Talu e vivili 'a e fiema'u hala ko eni 'a Niuafo'ou, mei he 'aho na'e tō folofola ai e Ta'ahine Kuini, ke mou fetukutuku mai, mo 'ene kei vivili pē 'a e halá mei he 'aho ko íá, 'o a'u mai ki he 'aho ni. Pea sai pē ka tau toki talanoa ki ai pea mo e ...

Kole ke fakalelei'i konga hala 'i Neiafu, Vava'u

Lord Tu'ilakepa: Sea 'a ia ko e, me'a mālie leva ho'o toe me'a haké ko u manatu'i hake leva. 'Ikai ko u manatu'i pē 'e au ke u fakamālō atu ki he Feitu'u na. Na'a ku 'omai foki ki he Fale ni 'a e me'a ko ē 'oku hoko 'i Vava'u. 'A ia kuo ta'ofi foki e halá, 'Eiki Sea. Na'a ku 'i ai he uike atú. 'Oku ou fakamālō atu Tokoni Palēmia hono ta'ofi kae 'ai e fo'i *one way* pē 'i loto Neiafu. Ka ko e kole atu pē ki he Feitu'u na, fai mo kole ki he kautahá, pea kole atu kia nautolu e, ke fai mo fai ho'omou tu'utu'uni kae tukuange e halá he 'oku fihia 'a loto Neiafu, tautautefito me'a ko eni ko ē langa ko ē 'a e kau *Sanft*, 'a ia 'oku 'uhinga ai ko ē 'a e poloka ko ení, he 'oku holo e kelekelé.

Ka ko 'eku fakahoko atu pē ki he Feitu'una, ke ke ki'i tokanga, pea mo e me'a pē e tahá, 'e Tokoni Palēmia, mo'oni 'aupito 'a e hala 'o Vava'u, kovi 'aupito. Ko e kautaha pē e taha, ko u 'ohovale au he ma'u 'e he kautaha ko iá, Kautaha 'a Pila 'a Sinalī, ka na'a ku mei pehē te ke, 'e 'oange ki he ki'i tama ko e ko 'Alipate *Guttenbeil*, ko e 'ū loli, ko 'ene 'ū me'a momosi, maau e 'ū me'a naunau 'a e ki'i sulu 'a e ki'i tangata ko ení, ka na'a ku mei pehē 'e 'oange hano faingamālie. Kai kehe, tau fakatokanga'i pē, 'oatu pē ki he Feitu'una. 'Ikai ke u lava au 'o a'u atu 'o hangē ko e si'i kau Fakafofonga ko ē, ko nautolu ia, te nau, he 'ikai ke nau ta'ea'u atu nautolu. Ko u fakahoko atu pē au heni, lava hoku fatongia, pea ko u pou pou atu. Hangē ko 'etau sīpoti, Sea, pou pou atu, Minisitā Leipa, hoko atu, kuo mau manatu melie ho ta'u na'a ke fakalele ai e sipoti, fu'u kaati ko ena na'a ke toutou toho, 1,000 he 'aho mole 'etau 5,000,000, ka ko u fakafeta'i atu ki he Feitu'una. Sea, tau tuku ā, he kapau te u tā, 'e toe 'ā'āsili 'eku lave ki he 'ū me'a ni, ko e mālīe pea to e lēsoni. Ka ko u kole atu, mālō e ma'u faingamālie, Sea.

Eiki Sea: Me'a mai e Nōpele Vava'u.

Fakamālō mei he tēpile kau Nōpele ki he lava e ngāue e Fale

Lord Tu'i'āfitu: Tapu mo e Feitu'una, Sea, pea tapu mo e 'Eiki Tokoni Palēmia, kae 'uma'ā e Fale 'eiki ni. Fakafofonga'i atu e tēpile ko ení e fakamālō lahi ki he Feitu'una, kae 'uma'ā e Tokoni Sea, pehē ki he Sea e Kōmiti Kakato, ho'omou tataki lelei hotau Falé he ki'i taimi nounou ko eni. Ki'i taimi nounou ko ení, ne hou lahi e tahí, kae kei puke ma'u pē he Feitu'una 'a e taumu'a mo e kaveinga 'o e kāpasa 'o e folau e mahu'inga ho Falé, pea 'oku fakamālō atu ki he Feitu'una. Pehē 'eku fakamalo ki he 'Eiki ...

<006>

Taimi: 1215-1220

Lord Tu'i'āfitu : ... Palēmiá mo e Tokoni Palēmiá, fu'u taimi faingata'a eni, 'i he fa'u e laó mo e ngaahi vīsone, mo e kaveinga e ngāue 'a e Pule'angá mālō e kei tu'uma'u. Sea mau fakamolemole atu pē ki he Feitu'una, pau na'e 'i ai ha anga 'e māhehe ki he tataki 'a e Feitu'una, fe'unga pē ho'o takí 'au. Ko e tangata pē koe houá, ko e 'Eiki Nōpele ko ē, ko e taau 'o e Sea 'o e Fale Alea 'o Tonga ha fu'u taimi pehē ni mo faingata'a. Fakamālō atu ki he Kalaké kae 'uma'ā ho'o kau ngāué, he ko e taimi faingata'a ko eni 'o e fetō'aki ho Falé, mo e Tokoni Seá mo e Sea 'o e Kōmiti Kakatō, ko e ngāue mamafá 'oku fua he 'e Kalaké kae 'uma'ā ho kau ngāue. Mau talamonū atu 'e tēpile ko ení, mau talamonū atu Tokoni Palēmia ki he ngāue mo e fokotu'utu'u, 'ikai ko ha me'a si'isi'i, 'a 'ete fataki ha fiema'u, mo e tataki ha fonua mo e Pule'anga. Taau mo Sihova 'Eiki Sea, ke faka laumālie lelei e Feitu'una, fakamonū'ia pea fakamaama, e ngaahi tataki 'oku toka mai 'a e finangalo 'o e Tu'i 'o Tonga, he fatu e lao mo e tataki e maau 'i ho Falé heni kae pehē ki he tataki 'a e Tokoni Palēmiá kae 'uma'ā 'Eiki Tokoni Palēmia. 'Oatu e 'ofa lahi atu ki he Feitu'una, fai atu ā e lotú he ko ho'o lotú 'oku tau monū'ia ai Sea, mo e tataki 'a e Pule'angá 'oku toka, 'i he vīsone ma'a mo monū 'oku tataki 'e he 'Eiki Palēmia 'o Tonga. Talamonū atu ki he taimi nounou ko eni, fu'u taimi faingata'a, ki he tēpile 'a e Hou'eikí, kapau 'i ai ha ngāue 'oku tō ki tu'a, mala'e sīpoti pē ia 'o e mala'e tau ko eni. Me'a kotoa pē 'oku fihi ta'engata 'oku 'ikai

ke 'i ai ha mo'oni ia 'e tu'uloa. Ko 'emau talamonū ia Sea, pea ka tōloi ho Falé, tauange mo Sihova ke ne kei fakapulupulu e Feitu'ú na, leveleva e fakahoha'a kae tau atu. Mālō.

'Eiki Sea : Me'a mai Tokoni Palēmia.

Fakamālō mei he tēpile Pule'anga ki he lava e ngāue e Fale

'Eiki Tokoni Palēmia : Tapu mo e Feitu'ú na Sea pea pehē ki he toenga e Hou'eiki Mēmipa e Fale. 'Oku ou loto pē ke to'o 'a e ki'i taimi nounou ko ení ke fakafofonga'i atu e 'Eiki Palēmia pea pehē ki he toenga 'o e Hou'eiki Mēmipa ko ia 'o e Kapinetí mo e Pule'angá, 'i he fakamālō koe'uhi ko e ngaahi ngāue ko ia kuo lava 'i he vaa'itaimi ko ia, ne kamata mai ai 'a e Falé mo e fakahoko fatongia, mei he kongá ki mu'a 'o e ta'u to'u Fale Alea 'o e ta'u ni. Ko u tomu'a tuku ha fakamālō mo ha hounga makehe, ki he Hou'eiki mo e kau Mēmipa 'o e kau Nōpelé, koe'uhi ko e poupou mo e langovaka, 'i he ngaahi ngāue kuo tau fononga mai, mei he 'uluaki 'ahó makehe mei he ngaahi tānaki, fakamāsila 'atamai.

Ko e ko u tui ko e taha ia e ngaahi me'a mahu'inga ko hono, ko e tokoni ki hono tauhi hotau Falé ke longomo'ui. 'Oku 'i ai e hounga'ia 'a e motu'á ni, koe'uhi ko e ngāue fakataha ne tau fakahokó mo e faka'amu, 'e tāpuaki'i kitautolu 'e he 'etau Tamai 'oku 'i Hevaní, koe'uhi ko e ngaahi vīsione 'oku tau takitaha omi mo ia, 'o tukumai ki he Falé ni ki hono fa'u e halafononga 'o e Pule'anga ko eni pea mo hono kaha'u. Neongo ai e ngaahi Lao te tau fa'u, mo e ngaahi palani ngāue mo e ngaahi līpooti 'oku tau alea'i 'i he Falé ni, ka 'oku fakataumu'a kotoa ia, ke ongo'i 'e he kakai 'o e fonuá 'oku nau fiefia. Hou'eiki, neongo ai kapau 'e lahi hotau iví, pea lelei mo e ngaahi Lao te tau fa'ú, ka 'oku 'ikai ke fiefia e kakai 'o e fonuá, 'oku 'ikai ke 'i ai hano 'uhinga mālie. Pea ko ia 'oku pehē 'a e talamonū 'a e motu'á ni mo e faka'amu, ko e hā e ngaahi fakakaukau neongo 'ene fetō'aki kehekehe, pea neongo e ngaahi kauhala kehekehe, ka 'oku tau fakataumu'a kotokotoa pē, ke tupulaki 'a e kakai e fonuá pea nau fiefia, pea nau ongo'i 'oku nau laukau'aki 'enau hoko ko e Tongá, 'i he fonua ko eni 'oku tau mateaki'i mo 'ofa ai. Pea ko ia pē Sea 'a e fakamālō, pea mo e hounga mo e talamonū atu ki he Feitu'ú na, koe'uhi ko e tataki lelei 'oku fakahoko 'e he Feitu'ú na 'i hotau Falé. Tu'a 'ofa atu.

Veivosa Taka: Sea.

'Eiki Sea : Mālō. Me'a mai Ha'apai 13.

Fakamālō mei he tēpile 'a e Kakai ki he ngāue kuo lava e Fale

Veivosa Taka: Tapu ...

<008>

Taimi: 1220-1225

Veivosa Taka: ... mo e 'Eiki Sea. Tapu pea mo e Fale 'Eiki ni. 'Eiki Sea 'oku 'oatu 'a e fakafofonga atu 'a e motu'a ni kae 'uma'ā e kau Fakafofonga e Kakaí 'a e fakamālō ki he Feitu'ú na kae 'uma'ā e Hou'eiki Nōpelé, Hou'eiki Kapinetí koe'uhī ko e fatongia na'e lava 'o fuesia pea 'oku mau kole fakamolemole atu 'Eiki Sea kapau na'e 'i ai ha to'o fatongia 'e hā atu mei he motu'a

ni kae ‘uma’ā hoku fanga tokouá ko e mamahi’i pē ngaahi kaveinga ‘oku, ka ‘oku hangē ko e me’a ‘a e ‘Eiki Tokoni Palēmia ‘Eiki Sea ‘oku neongo ‘oku ‘i ai ‘etau ngaahi tui kehekehe ka ‘oku tau, mou mea’i ka ‘oku fiema’u ke tau laka ki mu’a ‘i he’etau kehekehe ‘etau tuí. Pea ko u tui ko e fakamālō ma’olunga ia ki he Feitu’u na mālō mu’a e ‘uli fohe pea ‘oku hangē pē ‘Eiki Sea ko e ki’i fo’i maau na’a ku lave ki ai ki mu’á ko e fielau he ko e Tu’i Ha’apai. Pea ko e Feitu’u na mei Ha’apai. Pea ‘oku tonu pē ‘a e laka ia pea mo e fakafōtunga ‘a e Feitu’u na koe’uhī ko ho kongā Ha’apai. Kapau na’e kongā Tonga pē ia mo Vava’u ‘Eiki Sea ‘ikai ke lava lelei. Pea ko u tui ko e fiefia ia ‘a e motu’a ni ‘i he ngaahi ngāue lava me’a pea mo fisifisimu’a pea te u pehē Sea ko e helo koe ‘o e ‘aho ni. Pea ‘oku ‘i ai ai ‘a e fakamālō ki he kau Hou’eiki, kau Hou’eiki Minisitā mo e kau Fakafofonga ‘o e Kakaí ko ‘emau fepoupouaki. Pea neongo Sea na’e ‘i ai ha fīsi’inaua na’e hake ko e folau tahí ia ka na’e kisu atu pē ‘a e faifolau ‘a e Feitu’u na. Talamonū atu he to’o fatongiá ka ‘i ai ha’amou me’a mai Hou’eiki mou ma’u pē ha laumālie lelei fakahoko hotau fatongiá tu’a ‘ofa atu. Mālō.

Eiki Sea: Fakamālō atu Hou’eiki ko e *issue* na’e ‘ohake he Fakafofonga Ha’apai Nōpelé fekau’aki pea mo e poaki livi ko eni e ‘Eiki Palēmiá Hou’eiki na’e fakahū mai ‘aneuhu ‘ene tohi poaki ko e ‘uhinga ‘oku tengetange. Ka nau ‘ohovale ‘oku kei lava pē ‘o me’a mai ‘aneuhu. Pea ko ia ko e tuku atu pē ‘e Hou’eiki ke mou mea’i na’e ‘i ai ‘a e poaki livi ‘a e ‘Eiki Palēmiá pea ko u, ki mu’a pea u toloi e Falé Hou’eiki kole atu ke mou manatu’i ke fetuku ho’omou ngaahi naunaú koe’uhī pē ko e teuteu ki he’etau tāpuni ‘apongipongi. Toloí ai pē Falé ki he 10:00 ‘apongipongi, tau huufi tāpuni e Falé. Mou me’a hake ke tau kelesi.

Kelesi

(Pea na’e fakahoko ai pē ia ‘e he ‘Eiki Sea ‘o e Fale Aleá, Lord Fakafanua)

<009>

Fakamā'opo'opo Feme'a'aki Fale Alea 'o Tonga

'Aho Pulelulu 27 Mā'asi 2019

10:00 am

Fale Alea 'o Tonga

1. Lotu

2. Taliui

3. Me'a 'a e 'Eiki Sea

4. KŌMITI KAKATO

Tohi Tangi Fika 2/2019 (Tangi 'a e Kolisi Tutuku Kolisi Tonga)

Me'a 'a e 'Eiki Palēmia he'ikai ke to e lava ia 'o kaunoa he ngāue 'a e Minisita Fonua. Ka 'oku 'osi fai e sio ki he tu'unga e 'apiako pea 'oku malava he tu'unga lolotonga ke fakafoki pe 'a e fānau ako 'o ako nofoma'u pea 'oku totonu ke fakahoko ia, pea 'i he kelekele lolotonga pē. Me'a 'a e Minisita Ngoue kuo 'osi 'ave mo e tohi tangi ki he Tu'i ke fai ha fefolofolai ki he kaveinga, pea 'e ala 'atā ai 'a e matapā ke hoko atu 'a hono tokangaekina.

PĀLOTI 'O TALI 'A E TOHI TANGI KE 'OATU KI HE PULE'ANGA KE NAU NGĀUE KI AI MO E KOLISI TUTUKU PEA TOKI FAKAHOKO KI HE'ENE 'AFIO 'ENAU FIEMA'U.

Fale Alea (10.45am)

Lipooti 'a e Sea Kōmiti Kakato ne tali 'e he Kōmiti Kakato ke 'ave 'a e Tohi Tangi fika 2/2019 ki he Pule'anga ke nau talanoa ki ai mo e Kolisi Tutuku 'a e Kolisi Tonga, pea ke toki fakakakato hano faka'u atu ki he Tu'i.

Pāloti 'o tali 'a e Tohi Tangi Fika 2/2019 ke 'ave ki he Pule'anga ke nau talanoa ki ai mo e Kolisi Tutuku 'a e Kolisi Tonga, pea ke toki fakakakato hano faka'u atu ki he Tu'i.

Me'a 'a e 'Eiki Palēmia 'o fakamālō he folofola pe tali 'a 'Ene 'Afio ki he ngaahi tohi tangi 'e tolu ne 'oatu ki he 'Ene 'Afio, 'a ia ko e uho ke veteki 'a e Fale Alea, ka na'e 'ikai ke tali ia 'e he 'Ene 'Afio. Me'a 'a e 'Eiki Sea 'oku 'ikai ke 'i ai ha 'asenita pehē ni he Fale, pea 'oku tuku ki he 'Omipatimeni pea koe'uhi 'oku te'eki ke lava e ngāue ko ia pea 'oku 'ikai totonu ke tau to e feme'a'aki ai. Fakatonutonu mei he Fakafofonga Nōpele Niua na'e 'ikai ke ta'etali 'e he 'Ene 'Afio 'a e ngaahi tangi, he 'oku te'eki aofangatuku 'Ene tu'utu'uni.

Me'a 'a e Fakafofonga Kakai 'Eua fekau'aki mo e pa'anga ne t'ānaki he levi ki he Sipoti 'a e Pasifiki he 'oku te'eki 'asi mai ha ngaahi faka'ilonga 'i he fonua kuo fai hano fakaivia 'a e ngāue ko 'eni. Me'a 'a e Minisita Pa'anga ne 'osi 'omai 'a e ngaahi fika pea 'oku te'eki foki ke 'atita'i.

Kole 'a e Fakafofonga Niua ha tokoni ki he hala 'o Niua.

Tokanga 'a e Fakafofonga Ha'apai 13 pe ko hai 'oku ne tokanga'i 'a e vahe 'a e kau toulekeleka ta'u 70 ke fai ha tokanga ki ai ko e ni'ihi 'oku nau tokanga kiai. Me'a 'a e Minisita Komeesi ke ne toki 'omai ki ha Minisita.

Kole 'e he Fakafofonga Ha'apai 13 ke to'o 'a e 'Ateni Seniale ke 'oua 'e mēmipa ia he Komiti Lao 'a e Fale Alea, kae toki ui mai pē ia 'o kapau 'e fiema'u. Me'a 'a e Fakafofonga 'Eua 'oku mēmipa pe mo e 'Atita Seniale he Kōmiti Pa'anga. Me'a 'a e Fakafofonga Ha'apai 13 ke to'o kotoa ha taha 'oku 'ikai māmipa Fale Alea mei he mēmipa he 'u Komiti.

Kole 'a Fakafofonga Ha'apai 13 ko e founa fo'ou 'o e ngāue ki he tanu hala, pea fokotu'u ketau poupou'i ha founa ngāue 'e lelei 'o hangē ko e me'a ko ia ne me'a ki ai 'a e 'Eiki Palēmia.

Kole 'a e Fakafofonga Ha'apai 13 'o tokanga ki he'ene ngaahi fokotu'u he Kōmiti Lao ke fai mu'a ha tu'utu'uni ki ai he 'oku tuai pea ko e 'alu eni ke ta'u 'e 2 'oku te'eki ke lipooti mai 'a e Kōmiti.

Kole 'e he Tokoni Palēmia ke tuku mai ngaahi me'a tokanga ki ai 'a e ongo Fakafofonga ke fai ha sio ki ai 'a e Pule'anga.

Me'a 'a e Fakafofonga Nōpele Fika 2 Vava'u 'o fakamālō'ia 'a e 'Eiki Sea mo e Hou'eiki Mēmipa mo e ngaahi ngāue kuo lava.

Me'a 'a e 'Eiki Tokoni Palēmia 'o fakafofonga'i mai 'a e pule'anga 'i hono fakamālō'ia 'a e ngāue kuo lava.

Me'a 'a e Fakafofonga Fika 13 Ha'apai 'o fakamālō'ia 'a e ngāue kuo lava.

TOLOI 'A E FALE ALEA 'O TONGA.